

Skolotāja grāmata

**Metodiskie ieteikumi pirmsskolas
pedagogiem bērnu lasītprasmes veicināšanai**

VPP
Valsts pētījumu
programma

Latvijas Zinātnes
padome

Skolotāja grāmata

Metodiskie ieteikumi pirmsskolas pedagogiem bērnu lasītprasmes veicināšanai

Materiāls sagatavots Valsts pētījumu programmas “Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai” projekta “Naratīvs, forma un balss: literatūras iesakņotība kultūrā un sabiedrībā” (*Nr: VPP-LETONIKA-2022/3-0003*) ietvaros (turpmāk – Projekts).

Metodisko līdzekli izstrādāja **Sandra Zariņa**.

Metodisko līdzekli izvērtēja ārējā eksperte PhD Liene Valdmane.

ISBN

Saturs

Ievads

1. Ar kādām prasmēm ir saistīta lasītprasme?
2. Kāds ir lasītprasmes pirmsskolā teorētiskais pamats?
 - 2.1. Kāpēc pirmsskolā ir jāmacās lasīt?
 - 2.2. Uz kādu pieeju balstāma lasītmācīšana pirmsskolā?
3. Kas ir sākotnējā lasītprasme un kā tā veidojas?
4. Kā attīstīt sākotnējo lasītprasmi pirmsskolā?
 - 4.1. Kā mācīties saklausīt skaņas?
 - 4.2. Kā mācīties burtus?
 - 4.3. Kā mācīties lasīt zilbes, vārdus?
5. Kā ģimenē iegūtā pieredze ietekmē bērna lasītprasmi?
6. Kā pirmsskolas grupā veidot lasītrosinošu mācību vidi?
7. Kā vērtēt apgūto lasītprasmi pirmsskolā?
8. Ieteikumi skolotājiem lasītrosinošas mācību vides veidošanai pirmsskolā

Literatūras saraksts

IEVADS

Lasītprasmes loma 21. gadsimtā pieaug. Lai sazinātos, mācītos, ikdienā sasniegtu personiskos mērķus un veidotu veiksmīgu karjeru, ir par maz izlasīt un saprast izlasīto. Labam lasītājam jāprot ātri orientēties daudzveidīgu, tostarp multimodālu, resursu klāstā, jāprot sameklēt un kritiski izvērtēt informāciju, atšķirt svarīgo no nesvarīgā, ticamo no neticamā, faktus no viedokļiem, jāprot noteikt tekstā netieši izteiktu saturu un jāspēj sasaistīt to ar savu pieredzi. Lasītprasme ir vairāku nozīmīgu prasību pamatā, piemēram, aprēķinot valstu medijprasības indeksu, vislielākā nozīme (30%) tiek piešķirta lasītprasmei (Open Society Institute – Sofia, 2023).

Veiktajos zinātniskajos pētījumos (piemēram, Starptautiskās skolēnu novērtēšanas programma (OECD) PISA – turpmāk OECD PISA; Starptautiskais lasītprasmes novērtējuma pētījums IEA PIRLS) tiek atzīts, ka labi lasītāji nāk no bērņības – to, vai bērni kļūs par prasmīgiem lasītājiem, būtiski ietekmē ģimenes vide, kā arī pirmsskolas un skolas skolotāju iesaistīšanās un atbalsts.

Uz to, ka Latvijā lasītprasmes attīstības jomā ir vēl daudz darāmā, norāda Starptautiskā lasītprasmes novērtēšanas pētījuma PIRLS 2021 rezultāti – valstī ir mazs 4. klases skolēnu skaits (8%) ar augstāko lasītprasmes līmeni un augsts skolēnu skaits (6%) ar lasītprasmes līmeni, kas ir zem zemākā. Vēl satraucošāki ir OECD PISA 2022 dati – tie rāda, ka tikai 4% Latvijas 9. klašu skolēnu sasniedz augstāko lasītprasmes līmeni, savukārt gandrīz ceturtā daļa piecpadsmitgadīgu skolēnu nevar tikt galā ar visvienkāršākajiem lasīšanas uzdevumiem un nesasniedz pamatlīmeni, lai cilvēks varētu normāli tālāk mācīties, strādāt un veidot karjeru pieaugušo dzīvē. Pie tam Latvijā tikai 16% 4. klases skolēnu ļoti patīk lasīt. Tas ir ļoti maz, salīdzinot ar 42% lasīšanā ieinteresētu skolēnu pasaulē.

Šāda situācija ir drauds ne tikai Latvijas izglītības sistēmas sniegunam, bet arī tālākajai valsts attīstībai visās jomās, tāpēc tās uzlabošanai tiek veikti dažādi pasākumi. Kā viens no nozīmīgākajiem resursiem augsta lasītprasmes līmeņa sasniegšanai tiek minēta lasītprasmes stiprināšana pirmsskolas posmā. Rosinot pirmsskolas vecuma bērnu interesi par lasīšanu un uzlabojot viņu lasītprasmes līmeni (lasīšanas tehniskās prasmes un izlasītā satura izpratni), tiek nodrošināta ne tikai pēctecība starp pirmsskolu un skolu, bet arī tiek veidots noturīgs pamats augsta lasītprasmes līmeņa sasniegšanai pamatskolā un vidusskolā.

Igaunijas Lasīšanas asociācijas izstrādātajā Atbalstošas rakstītprasmes vides rokasgrāmatā “Lasīšanas ligzda” (Igaunijas Lasīšanas asociācija, 2021) tiek atzīts, ka cilvēka attieksme pret lasīšanu, no kuras ir atkarīgi turpmākie sasniegumi lasītprasmes apguves jomā, sakņojas agrīnajā pieredzē, kas gūta mājās, pirmsskolā un skolas jaunākajās klasēs.

Pirmsskolas posms ir vislabvēlīgākais lasītprasmes pamatu likšanai un nostiprināšanai (Santos, 2007). Šajā laikā smadzeņu gatavība “mācīties” ir visaugstākā, taču lasīšanas prasme nav

iedzimta. Lai bērns pirmsskolā varētu sākt mācīties lasīt, svarīgi, lai viņam tiktu nodrošināta lasītrosinoša mācību vide un tiktu sniegts nepieciešamais atbalsts.

Lasītrosinošā mācību vidē veidojas interese par lasīšanu, rodas vajadzība un vēlšanās to darīt. Tā kā lasīšana ir viena no sarežģītākajām darbībām, tad bērnam ir nepieciešams pedagoga atbalsts (Graham, Harris, 2019). Kā bērnam veiksies ar lasītprasmes apguvi – to nosaka ne tikai apgūtā lasīšanas tehnika, bet arī vārdu krājums, prasme saklausīt skaņas, kā arī iepriekš iegūtā klausītāja un runātāja pieredze. Uz lasītprasmes, tāpat kā uz pārējo valoddarbības prasmju attīstību, var attiecināt principu, ka “jāiet bērnam pussolīti pa priekšu – nevis kopā ar viņu vai divus soļus tālāk” (Baltiņš, Druviete, 2017, 50).

Noteikumos par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām un pirmsskolas izglītības programmu paraugiem (MK, 2018) noteikts, ka pirmsskolas izglītības posma noslēgumā bērnam ir jāprot atšķirt un nosaukt skaņas, skaņu apzīmēt ar atbilstošu burtu, lasīt vārdus un saprast izlasīto. Lai gan šie sasniedzamie rezultāti saskan ar atziņām par sensitīvo periodu lasītprasmes attīstībā, tas ir vēlamais sasniedzamais rezultāts, ko katrs bērns sasniedz noteiktā laikā atbilstoši savai pieredzei un spējām. Pirmsskolas skolotāju atbildība ir veicināt bērna sākotnējo lasītprasmi, bet sākumizglītības skolotāja atbildība ir saprast, ko katrs bērns, atnākot uz 1. klasi, jau prot darīt, un uz šo prasmju pamata plānot turpmāko lasītprasmes attīstību.

Šis metodiskais materiāls ir izstrādāts kā atbalsts pirmsskolas skolotājiem, lai padziļinātu izpratni par lasītprasmes jēdzienu un saturu tekstpratības kontekstā, attīstītu kompetenci plānot pēctecīgu lasītprasmes apguvi dažādos pirmsskolas vecumposmos un veidot lasītrosinošu mācību vidi, orientējoties uz sasniedzamajiem rezultātiem un izmantojot individualizētu un diferencētu pieeju.

Metodiskajā līdzeklī lasītprasmes apguve ir aplūkota pēctecīgi no pirmsskolas 1. un 2. posma līdz pirmsskolas 3. vecumposmam, un sniedz pārskatu par svarīgākajām katrā posmā apgūstamajām prasmēm. Ja bērns nav gatavs kādas prasmes apguvei, tad ”jāpakāpjas pussolītis atpakaļ”. Savukārt, ja bērns ir gatavs lasīt vairāk nekā šajā brīdī no viņa tiek sagaidīts, tad “jāpaiet pussolītis uz priekšu”, nodrošinot iespēju lasīt viņa līmenim atbilstošas aktivitātes.

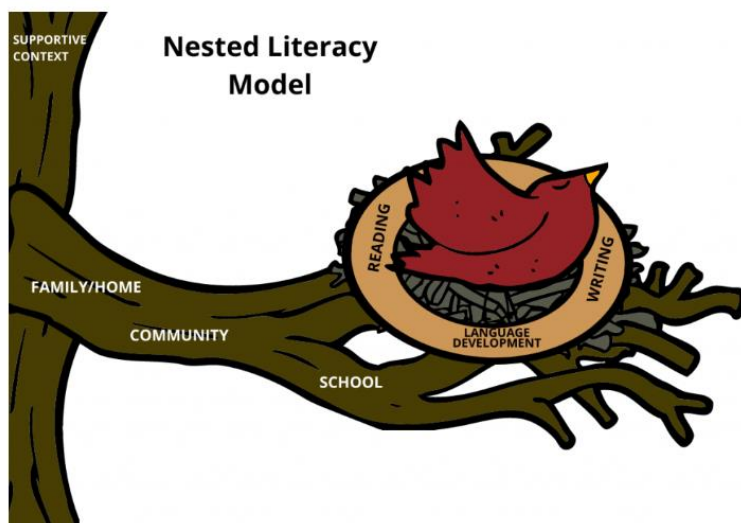
Skolotāja grāmatā tiek meklētas atbildes uz tādiem jautājumiem kā *Ar kādām prasmēm ir saistīta lasītprasme? Kāds ir lasītprasmes pirmsskolā teorētiskais pamats? Kā ģimenē iegūtā pieredze ietekmē lasītprasmi? Kā pirmsskolas grupā veidot lasītrosinošu mācību vidi? Kā vērtēt apgūto lasītprasmi pirmsskolā? Kas ir sākotnējā lasītprasme un kā tā veidojas?*

1. Ar kādām prasmēm ir saistīta lasītprasme?

Lasītprasmes attīstība pirmsskolā ir cieši saistīta ar citām tekstpratības prasmēm: rakstītprasmi, klausīšanās un runāšanas prasmi. Šīs prasmes attīstās pakāpeniski un visveiksmīgāk, izmantojot veseluma pieeju (Lieģeniece, 1999; Schull, La Croix, Miller, Austin, & Kidd, 2021), kas ir orientēta uz bērna izpratni veselumā un uz viņa stiprajām pusēm.

Runājot par lasītprasmes attīstību pirmsskolā līdz piecu gadu vecumam, kad vēl nav pilnībā apgūta lasīšanas tehnika, zinātniskajā tiek izmantots jēdziens *sākotnējā (agrīnā) lasītprasme*. Šis jēdziens balstās uz atziņu, ka ar lasītprasmes attīstību saistītās zināšanas, prasmes un attieksmes jeb sākotnējo lasītprasmi bērni sāk apgūt jau no dzimšanas, iesaistoties daudzveidīgās pieaugušo piedāvātās aktivitātēs. Šajā laikā jebkurš bērna mēģinājums pievērst uzmanību rakstītajam tekstam un to izlasīt ir vērtējams kā nozīmīga sākotnējās lasītprasmes izpausme.

Sākotnējā lasītprasme attīstās kopā ar sākotnējo rakstītprasmi un bērna valodu (skaņu izrunu, vārdu krājumu, fonemātisko uztveri, gramatiski pareizu runu, saziņas prasmi utt.) un ir atkarīga no konteksta un mācību vides, ko mājās, apkārtējā sabiedrībā un pirmsskolas izglītības iestādē veido pieaugušie. Uzskatāmi šo procesu atspoguļo “ligzdotas” tekstpratības modelis (skat. 1. att.), kura centrā ir bērns un kura pamatus veido lasīšana, rakstīšana un valodas prasmes (runas un klausīšanās prasmes) (Schull, La Croix, Miller, Austin, & Kidd, 2021).

1. att. “Ligzdotas” tekstpratības modelis (Schull, La Croix, Miller, Austin, & Kidd, 2023)

“Ligzdotas” tekstpratības modelī ir trīs pamatelementi: *ligzda*, *zars* un *stumbrs*.

Ligzda skaidrojama kā valodas (runāšanas un klausīšanās), rakstīšanas un lasīšanas kompleksa un nepārtraukta attīstība, kā process, kurā, pilnveidojoties vienai no prasmēm, tiek uzlabotas arī pārējās. Tās centrā ir bērns, kas mācību vidē ienāk ar savām iepriekšējām zināšanām un pieredzi lasīšanā, rakstīšanā un valodas lietošanā. No vienas puses, šīs zināšanas un pieredze ir pamats jauno prasmju apguvei pirmsskolā, bet, no otras puses, jaunās, pirmsskolā apgūtās prasmes bērns izmanto, mijiedarbojoties ar ģimenes locekļiem, apkārtējiem cilvēkiem, vienaudžiem.

Lai gan runāšana, klausīšanās, lasīšana un rakstīšana ir cieši saistītas savā starpā, katrai no tām ir savas pamatprasmes. Piemēram, lasītprasmes apguves kontekstā nozīmīgākās attīstāmās prasmes ir burtu atpazīšana, skaņu saklausīšana un salasīšana zilbēs un vārdos, izlasītā satura izpratne. Tiklīdz kāda no šīm prasmēm ir apgūta, bērns sāk to “darbināt”, veidojot savu lasītāja pieredzi.

Zars tekstpratības modelī simbolizē ģimeni, sociālo un izglītības iestādes vidi. Kā attīstīsies bērna lasītprasme, tas ir atkarīgs no šīs vides atbalsta un ietekmes – jo lasītrosinošāka ir vide, jo ātrāk un veiksmīgāk notiks lasītprasmes apguve. Jo efektīvāka veidosiet sadarbību starp ģimeni un izglītības iestādi, jo pozitīvāka būs bērna lasīšanas pieredze.

Stumbrs modelī uzsver atbalstošas vides nozīmi valoddarbības (lasīšanas, runāšanas, klausīšanās, rakstīšanas) prasmju apgūvē. Lasīšanas prasme nav iedzimta, tās apguve prasa no bērna noteiktu piepūli – vienam mazāku, citam lielāku. Lai atvieglotu lasītmācīšanās procesu un padarītu to efektīvāku un bērnam “draudzīgāku”, pieaugušajiem (pedagogiem, vecākiem, atbalsta komandas speciālistiem) jāpamana aktuālās bērna vajadzības un jāsniedz individualizēts atbalsts. Kādam no bērniem šis atbalsts ir kopīga grāmatas lasīšana vai burtu spēļu spēlēšana, citam – nodarbības ar logopēdu. Stāvēt blakus un notverot brīdi, kad bērnam ir interese par lasīšanu (par grāmatām, vārdiem, burtiem) un viņam ir vajadzīga palīdzība, var veicināt sākotnējās lasītprasmes attīstību.

2. Kāds ir lasītprasmes attīstības pirmsskolā teorētiskais pamats?

Šajā nodaļā tiks meklēta atbilde uz jautājumu, kāpēc pirmsskolas vecums ir vislabākais laiks lasītprasmes veicināšanai un kāpēc jau no pirmsskolas izglītības pirmā posma var un vajag attīstīt sākotnējo lasītprasmi, kā arī tiks raksturota konstruktīvismā balstītā pieeja lasītprasmes mācīšanai.

2.1. Kāpēc pirmsskolā ir jāmācās lasīt?

Pirmsskolas vecuma bērnu gatavību mācīties lasīt turpmāk tiks skaidrota, izmantojot vairākus skatpunktus:

1. strauja smadzeņu darbības attīstība,
2. tuvākās attīstības zonas teorija,
3. attīstības īpatnības (Zariņa, 2012).

Pirmsskolas vecumposms ir laiks, kad notiek visstraujākā **smadzeņu darbības attīstība**. Tikko piedzimuša bērna smadzeņu apjoms ir četras reizes mazāks nekā pieaugušajam cilvēkam, bet viņa smadzenēs jau ir 100 miljardi neironu (nervu šūnas, kas ir nepieciešamas, lai varētu nodot informāciju no vienas smadzeņu daļas citai) (UNICEF ECARO & ISSA, 2016). Sākotnēji neironi nav saistīti savā starpā, taču pirmajos bērna dzīves gados ik sekundi veidojas vairāk nekā miljons neironu sakaru jeb sinapšu (Center on the Developing Child, 2007). Ja piedzimsot katram neironam ir apmēram 2500 sinapšu, tad jau trīs gadu vecumā to skaits palielinās līdz 15 000 (Schull, La Croix, Miller, Austin, & Kidd, 2021). Trīs gadu vecumā smadzenes sasniedz 80 procentus no pieaugušā svara, un šajā vecumā bērnu smadzenes ir 2,5 reizes aktīvākas nekā pieaugušo smadzenes. Piecgadīgam bērnam jau ir apmēram 90% pieauguša cilvēka sinapšu savienojumu. Neurozinātnē veiktie pētījumi pierāda, ka pirmsskolas vecums ir sensitīvais periods daudzu prasmju, tai skaitā arī lasītprasmes, apguvei un ka veiksmīgas mācīšanās priekšnosacījums ir emocionāli labvēlīga mācību vide (Kuhlman, Kirschbaum & Wolf, 2005), jo vidussmadzenes, kas kontrolē emocijas un ilglaicīgo atmiņu, šķiro informāciju, ļaujot smadzenēs ieplūst tikai ar pozitīvām asociācijām saistītai informācijai. Līdz ar to ilglaicīgajā atmiņā nonāk pozitīvas emocijas rosinoša informācija – visbiežāk tā ir bērnam personiski nozīmīga (Rushton & Juola-Rushton, 2008). Tāpēc lasītprasmes attīstība pirmsskolā veiksmīgāk norisinās vidē, kurā bērniem ir iespēja, patstāvīgi darbojoties, atklāt savām vajadzībām atbilstošas, sev interesantas un saistošas lietas un kurā viņš tiek atbalstīts un sadarbojas ar skolotāju un citiem bērniem (Rushton & Juola-Rushton, 2008). Vides veidošanā pirmsskolas izglītības iestādē, ģimenē un apkārtējā sabiedrībā liela ietekme ir pieaugušajiem – tieši viņi nosaka, kāda būs šī vide, kā tajā notiks mijiedarbība un kāda veidosies bērna pieredze. Veiksmīgas pieredzes gadījumā jeb situācijā, kad ģimenes locekļi un skolotājs ir radījuši lasītrosinošu mācību vidi un ir bērna sadarbības partneri šajā vidē, bērna smadzenes ir vairāk gatavas mācīties lasīt.

Saskaņā ar Vigotska tuvākās attīstības zonas teoriju mācības ietekmē un virza attīstību. Tas nozīmē, ka bērns sāk mācīties no dzimšanas. Atbilstoši tuvākās attīstības zonas teorijai bērna sasniegtais fizioloģiskās un intelektuālās attīstības līmenis tiek definēts kā aktuālās attīstības zona un tiek atzīts, ka tāds mācību process, kas ir orientēts uz bērna attīstībā sasniegto,

tas ir, uz aktuālās attīstības zonu, nevirza viņa attīstību. Izmantojot aktivitātes, ko bērns spēj veikt bez piepūles, tiek kavēta viņa attīstība. Tāpēc mācību darbība ir balstāma uz bērna tuvākās attīstības zonu – uz tiem procesiem, kas konkrētajā laikā atrodas nobriešanas stadijā, un uz tiem uzdevumiem, ko bērns pagaidām nespēj veikt patstāvīgi, bet var veikt kopā ar pieaugušo vai vienaudžiem. Pēc šī pieņēmuma mācīšanās nav identificējama ar attīstību, taču pareizi organizēta mācīšanās virza bērna garīgo attīstību un rosina tādu procesu attīstību, kas bez mācīšanās nebūtu iespējams. Bērna attīstība netiek skatīta kā visos gadījumos identisks, universāls un uz bioloģisko attīstību balstīts process. Bērni dzīvo dažādās sociālās, kultūras, mācību vidēs, līdz ar to katram ir individuāla pieredze, tāpēc katrs savā laikā un veidā ir gatavs apgūt noteiktas zināšanas un prasmes. Tas nozīmē, ka nevar nosaukt precīzu vecumposmu, kurā var sākties lasītprasmes attīstība. Tāpēc mācību vide lasītprasmes attīstībai ir veidojama, sākot jau ar jaunāko pirmsskolas vecuma grupu, un nodrošinot, ka tā atšķiras no 5-6 gadus veciem bērniem veidotās mācību vides.

Pirmsskolas vecums tiek atzīts par labvēlīgāko laika periodu daudzu **kognitīvo prasmju attīstībai**, valodu apguvei, runas, lasīt un rakstītprasmes attīstībai. Bērniem līdz triju gadu vecumam ir aktīva vajadzība izzināt apkārtējo pasauli, interese par to un dominējošais process ir uztvere. Šī vecuma bērnus piesaista viss jaunais, spilgtais, krāsainais, un viņiem ir tendence atcerēties informāciju, kas ir emocionāli pievilcīga un spilgta, saistīta ar skaņu vai kustību un ietver sevī kontrastus (Gathercole, 1998). Šajā vecumā bērniem dominē uzskatāmi konkrētā domāšana – bērns uztver, iegaumē un izprot labāk to informāciju, kuru viņš iegūst caur sajūtām – redz, dzird, pagaršo, aptausta. Tāpēc bērnu uzmanību šajā vecumā piesaista spilgti, krāsaini burti, uzraksti un grāmatas ar lieliem zīmējumiem, īpaši, ja tajās ir ietverti skaņu vai kustību elementi. Šāds materiāls atbilst bērna vajadzībām un, nonākot viņa uztveres lokā, izraisa interesi. Bērns tam neapzināti pievērš uzmanību, sāk ar to darboties, piemēram, sāk pētīt burtus, vārdus, grāmatas u.tml.

Pēc triju gadu vecuma bērni sāk uztvert sev svarīgākās un nozīmīgākās lietas, izrāda interesi par to informāciju, kas ir saistīta ar viņu iepriekšējo pieredzi un tāpēc ir personiski nozīmīga. Dominējošais process bērniem ir atmiņa, un viņi sāk iegaumēt un atceras to, kas ir saistīts ar emocijām, interesi. Šajā vecumā bērns var atcerēties un iegaumēt lielā apjomā to, kas ir paša vajadzībām un interesēm atbilstošs (Gathercole, 1998), jo viņa uzmanību piesaista tikai personiski pievilcīgi objekti, uz kuriem viņš var koncentrēties tik ilgi, kamēr tie ir interesanti. Nozīmīgākā motivācija bērna darbībai ir saskarsmes vajadzība, vajadzība sazināties, gūt sava nozīmīguma apstiprinājumu, piemēram, bērns var iegūt un nodot informāciju ar rakstīta teksta palīdzību, vēlas atzinību, uzslavu, pozitīvu savas darbības novērtējumu.

Pirmsskolas vecuma bērniem psiholoģiskie procesi ir gatavi mācīšanās darbībai – ja lasāmais materiāls ir bērnu uztverei atbilstošs, personiski nozīmīgs, saistošs, interesants, bet lasītprasmes attīstības process ir uz saziņu un panākumiem vērsts, tad šis ir labvēlīgākais

vecumposms lasītprasmes attīstībai. Kā atzīst Montessori – gadījumā, ja pirmsskolas vecuma bērniem tiek nodrošināta viņu vajadzībām un interesēm atbilstoša mācību vide, viņi lasīt iemācās viegli (Montessori, 2002).

2.2. Uz kādu pieeju balstāma lasītmācīšana pirmsskolā?

Par 21. gs. mācību procesam, tostarp pirmsskolas izglītībai, atbilstošāko teorētisko pamatu tiek minēts konstruktīvisms. Uz konstruktīvismu ir orientēta arī Latvijā ieviestā lietpratībā balstītās pieeja. Konstruktīvisms nāk no Ž. Piažē teorijas, un tās pamatā ir katra bērna individuālā attīstība. Laika gaitā ir attīstījušies vairāki konstruktīvisma virzieni (piemēram, kognitīvais, sociālais, radikālais, pragmatiskais, kritiskais), un katram no tiem ir savi pamatprincipi, kas ir būtiski pedagogam, veidojot lasītrosinošu mācību vidi (Zariņa, 2012).

Kognitīvā konstruktīvisma pamatideja - bērni paši konstruē savas zināšanas apkārtējā vidē, un tās katram ir atšķirīgas, jo atšķirīgs ir bērna attīstības līmenis un viņa iepriekšējā pieredze, kā arī informācijas uztveres un izpratnes līmenis. Pamatojoties uz konstruktīvismu, attīstība notiek pakāpeniski, izejot cauri vairākām vienai no otras izrietošām attīstības pakāpēm. Skolotājs, zinot šīs attīstības stadijas, var nodrošināt bērna lasītprasmes līmenim atbilstošu materiālu. Vecumā līdz diviem gadiem lasītprasmes attīstība var notikt caur bērna personiskajām sajūtām un fizisku darbošanos. No diviem līdz sešiem gadiem bērniem attīstās runas prasme, viņi sāk saprast dažādus simbolus, tai skaitā arī burtus, vārdus, uzdod jautājumus par burtu un vārdu nozīmi (Powell & Kalina, 2009). Lasītprasmes apguves procesā var izšķirt trīs posmus: logogrāfisko, alfabētisko un ortogrāfisko. Logogrāfiskajā posmā notiek vārdu kā vizuālu simbolu apstrāde (nevis burtu kombinācijas), dažu burtu vai vārdu atpazīšana pēc to formas/vizuālajām iezīmēm; pazīstamu simbolu un logotipu atpazīšana. Alfabētiskajā posmā bērnam parādās izpratne par burta un skaņas attiecībām; vārdu atšifrēšanai bērns izmanto fonēmas un zilbes. Ortogrāfiskajā posmā bērns jau spēj pierakstīt vārdus, ievērojot skaņu secību, un lasa bez īpašām tehniskām grūtībām.

Minētie lasītprasmes attīstības posmi ir secīgi un attīstās kopš bērna dzimšanas. Katrs nākamais posms balstās uz iepriekšējo posmu un tajā tiek pilnveidotas iepriekš apgūtās prasmes. Katrs bērns cauri šiem posmiem iziet savā tempā, un tas ir nepārtraukts process, kurā iepriekšējo lasītprasmes pieredzi pastāvīgi ietekmē, maina un papildina jauni iespaidi. Bērns nav tukšs trauks, kas būtu piepildāms, tātad, iemācāms lasīt, tāpēc skolotājs nevis māca bērnu lasīt, bet nodrošina iespēju bērnam mācīties pašam (Tafa, 2008), veidojot tādu mācību vidi, kas mudina bērnus interesēties un uzdot jautājumus par rakstīto tekstu. Herisa un Grems (Harris & Graham, 1994) norāda, ka lasītprasmes attīstība kognitīvajā konstruktīvismā kļūst par bērniem saistošu procesu

personiski nozīmīgās aktivitātēs, un tas ir individuāls un subjektīvs process - iemācīties lasīt var tikai bērns pats.

Sociālais konstruktīvisms lielāku nozīmi mācību procesā piešķir sociālajam kontekstam – citu cilvēku lomai mācīšanās procesā. Bērns mācās vērojot, atdarinot un modelējot apkārtējo cilvēku uzvedību. Tāpēc lasītprasmes attīstības procesā uzmanība pievēršama ne tikai bērna fizioloģiskajām un psihiskajām attīstības īpatnībām, viņa patstāvīgai darbībai, bet arī sadarbībai ar skolotāju, ar citiem bērniem, ģimenē un apkārtējā sabiedrībā iegūtajai lasīšanas pieredzei. Bērni mācās mijiedarbībā ar saviem vienaudžiem, ģimenes locekļiem, skolotājiem un citiem cilvēkiem, kas viņus atbalsta. Jo vairāk bērns redz lasošus un lasīšanā ieinteresētus cilvēkus, jo vairāk darbojas kopā ar viņiem, jo dabiskāk un vieglāk mācās lasīt pats un lielākas iespējas viņam ir kļūt par ieinteresētu lasītāju. Bērna kognitīvā attīstība ir mijiedarbības rezultāts, tas nozīmē, ka bērni mācās daudz ātrāk un efektīvāk, sadarbojoties ar kādu, kam ir lielāka pieredze un plašākas zināšanas.

Radikālais konstruktīvisms spīgtāk nekā citi konstruktīvisma virzieni uzsver bērna psiholoģisko un fizioloģisko īpatnību nozīmi mācīšanās procesā (Dougiamas, 1998). Radikālā konstruktīvisma kontekstā lasītprasmes attīstību var interpretēt kā individuālu un personiski nozīmīgu procesu. Lasīšana kļūst par bērnam noderīgu prasmi, kas palīdz darboties un izzināt apkārtējo pasauli. Jēga lasītprasmes attīstībai rodas tad, kad bērns izprot tās nozīmi savā ikdienas dzīvē, kad tā kļūst viņam personiski nepieciešama un kad viņš uzņemas līdztbildību par tās attīstību (Unal & Akpınar, 2006).

Pragmatiskajā konstruktīvismā mācīšanās ir aktīvs, radošs un problēmorientēts process, kas sākas pierastā ikdienas vidē, bērnam sastopoties ar nezināmo (Sutinen, 2008). Bērnu virzīšanā uz jaunu pieredzi nozīmīgas ir pieaugušo zināšanas, tāpēc ir saglabājams līdzsvars starp skolotāja organizētu un bērna patstāvīgo mācīšanos. Bērnam lasītprasmei nepieciešamo prasmju apguves procesā ir nepieciešams atbalsts. Tas sniedzams tik ilgi, kamēr bērns pats būs gatavs veikt konkrēto uzdevumu, piemēram, atpazīt burtu, izlasīt vārdu vai tekstu. Tik ilgi, kamēr bērnam ir nepieciešama palīdzība, ar viņu ir jādarbojas kopā. Skolotāja atbalsts īpaši nozīmīgs ir bērniem no mazākumtautību ģimenēm, no sociāli nelabvēlīgām ģimenēm, kā arī bērniem ar īpašām vajadzībām (Gordon, 2009). Šo bērnu iepriekšējā pieredze mazāk nekā citu bērnu pieredze varētu būt saistīta ar lasīšanu, tāpēc skolotāja atbalsts viņiem ir būtisks pozitīvas un uz personiski nozīmīgiem sasniegumiem balstītas lasītprasmes pieredzes ieguvei.

Uz kritisko konstruktīvismu balstītā mācību procesā līdzās apgūstamajām zināšanām un prasmēm būtiska kļūst arī bērna attieksme, lielāka nozīme tiek piešķirta sarunai un pašrefleksijai. Šis virziens orientē uz pozitīvas bērna attieksmes pret lasīšanu veidošanos, uz komunikāciju lasīt mācīšanās laikā un uz sava sasniegumu izvērtēšanu. Brostrēma (Brostrom, 2006) uzsver trīs

iezīmes, kas ir raksturīgas uz kritisko konstruktīvismu balstītam mācību procesam: bērnu aktīva un uz sadarbību balstīta līdzdalība mācību procesā, uz attieksmju veidošanos balstīts mācību process, bērnu motivēšana mācību procesam. Uz kritisko konstruktīvismu balstīta lasītprasmes attīstība sākas ar bērna personisko vajadzību un vēlēšanos lasīt, ar intereses rašanos par rakstīto tekstu.

Konstruktīvisma pamatprincipu izpratne palīdz izprast bērna vajadzības un saskaņā ar tām plānot lasītprasmes apguvi. Skolotājam jānosaka bērna lasītprasmes līmenis un jāpalīdz viņam pašam aktīvi iesaistīties lasītmācīšanās procesā, vienlaicīgi nodrošinot iespēju mācīties citam no cita un kopā ar skolotāju un ģimenes locekļiem.

3. Kas ir sākotnējā lasītprasme un kā tā veidojas?

Annika sēž un skatās grāmatu "Kika Mika un Supertēta diena". Viņa šķirsta grāmatas lapas, atgriežas pie lapas grāmatas sākumā, norāda uz vārdiem un attēliem, saka: "Tagad tētis cep pankūkas. Smieklīgi." Pēc tam meitene atver lapas grāmatas vidū. Atdarīnot pieaugušo intonāciju teksta lasīšanas laikā, Annika saka: «Kika Mika laiž gaisa pūķi un skaita skudras." Pēc tam viņa atšķir lapu grāmatas beigās un norāda uz attēlā redzamajiem varoņiem, saktot: "Tā ir Kika... Tētis lasa pasaku... Miedziņš nāk." Tad viņa aizver grāmatu un paziņo: "Beigas!"

Bērna lasītāja pieredze veidojas ikdienas situācijās pakāpeniski – skatoties uz veikala izkārtņi, uz cepumu paciņu vai attēliem žurnālā, klausoties, kā lasa pieaugušais pirms gulētiešanas vai rīta apļa laikā.

Ir ļoti daudz savstarpēji saistītu faktoru, kas veido ieinteresētu lasītāju. Pateicoties daudzveidīgu tekstu izmantošanai, biežai un atkārtotai mīļāko grāmatu lasīšanai un sarunai par lasīto grāmatu kopā ar pieaugušo, bērni mācās saprast, ka lasīšanas galvenā jēga ir satura izpratne un ka lasot var iegūt informāciju. Mazākie bērni, kas vēl nav apguvuši lasīšanas tehniku, jau daudz zina par lasīšanu, piemēram, prot pareizi turēt grāmatu, pāršķirt lappuses, izmanto pazīstamus vārdus, attēlus, lai pastāstītu par grāmatā aprakstīto notikumu, sāk izprast teksta struktūru (piemēram, zina, kā sākas pasakas), priecājas par iespēju "lasīt" grāmatu. Šīm prasēm ir būtiska nozīme turpmākajā lasītprasmes attīstības procesā, mācoties skaņu un burtu savstarpējo saikni un apgūstot lasīšanas tehniku.

Var šķīst, ka lasīšanas apguve bērniem notiek kā "pēc burvju mājiņa", taču šķietami vienkāršais lasīšanas uzdevums patiesībā ir sarežģīts. Atšķirībā no runāšanas prasmes, kuras attīstība notiek dabiskā ceļā, klausoties un atdarīnot citu cilvēku runu, lasīšanas prasmei

nepieciešama sarežģīta dažādu smadzeņu reģionu mijiedarbība (Wolf, 2007), un tās sekmīga apguve nav iespējama bez pieredzes un mācīšanās (Sénéchal et al., 2001). Lai bērni kļūtu par prasmīgiem lasītājiem, viņiem ir vajadzīgas iespējas attīstīt daudzas ar lasīšanas apguvi saistītas prasmes un stratēģijas.

Kā jau tika minēts iepriekš, līdz piecu gadu vecumam attīstās sākotnējā lasītprasme. Sākotnējās lasītprasmes jēdziens (Puranik & Lonigan, 2014) **tiek raksturots, izmantojot trīs aspektus:**

1. **Lasīšanas nozīmes izpratne** – izpratne par to, ka lasot var noskaidrot informāciju, uzzināt veicamo uzdevumu, kā arī var lasīt prieka pēc;
2. **lasīšanas tehnikas apguve** – burtu un skaņu attieksmes apguve, mācīšanās savienot skaņas zilbēs, izlasīt vārdus un teikumus;
3. **Izlasītā teksta satura izpratne** – teksta temata, varoņu, galvenās domas noteikšana, sava viedokļa izteikšana un iegūto zināšanu izmantošana ikdienas dzīvē.

Kā bērns mācās izprast lasīšanas jēgu? Jau ļoti agrā vecumā bērni “lasa” pazīstamus uzrakstus, piemēram, veikalu nosaukumus, un sāk saistīt drukātos simbolus ar sev nozīmīgu saturu. Bērni sāk apzināties, ka simboliem un uzrakstiem ir nozīme, tie palīdz cilvēkiem saprast lietas. Procesi “mācīties lasīt” un “lasīt, lai mācītos” bērniem attīstās paralēli un pakāpeniski. Trīs gadus vecs bērns skatās uz bilžu grāmatu, kur uzzīmētas mašīnas, “lasa”, lai uzzinātu par mašīnām, redz un dzird vārdu *mašīnas*. Vienlaicīgi dzirdot un redzot veselu vārdu, tiek likti pamati lasītprasmes apguvei, tas ir, bērnam veidojas izpratne par to, ka ar iespējamā teksta palīdzību var nodot informāciju. Tādējādi izpratni par lasīšanas jēgu bērni apgūst ilgi pirms lasīšanas tehnikas apguves.

Teksts un teksta elementi (piemēram, diagrammas, virsraksti) grāmatās darbojas līdzīgi kā ceļa zīmes. Divgadīgais bērns vēl nespēj izlasīt vārdus, bet viņš jau spēj norādīt uz tekstu un demonstrē izpratni par iepriekš dzirdētajā tekstā aprakstītajiem notikumiem vai varoņiem. Ja bērnu darbošanās ar tekstu tiek vadīta un atbalstīta, piemēram, ja viņiem ir iespēja atnest uz grupu savu mīļāko grāmatu un palūgt skolotājam to palasīt, ja mājās vecāki, gatavojot kopā ēdienu, lasa priekšā receptes soļus, tad bērni sāk veidot saikni starp vārdiem un to nozīmi. Minētie piemēri uzskatāmi parāda, kad bērni vienlaicīgi mācās lasīt un izmanto lasīšanu, lai mācītos. Saskaroties ar drukāto tekstu un informāciju, bērni vienlaikus apgūst lasīšanai nepieciešamās prasmes un iegūst jaunu informāciju no teksta.

Viens no svarīgākajiem pirmsskolas skolotāja uzdevumiem lasītprasmes mācīšanā ir bērna pieredzes veidošana iegūt no teksta informāciju, lai viņi lasīšanu uztvertu nevis kā izolētu prasmju kopumu (piemēram, burtu atpazīšanu, zilbju lasīšanu), bet kā procesu, kas palīdz nonākt līdz nozīmīgam saturam. Pirmsskolas skolotāji palīdz bērniem veidot izpratni par lasīšanas nozīmi

tad, kad viņi izrunā vārdus un vienlaicīgi uz tiem norāda, izmanto dažāda veida tekstu un veicina teksta izpratni.

Kādus metodiskos paņēmienus var izmantot, lai palīdzētu bērniem saprast, ka to, ko mēs domājam un sakām, var pierakstīt, un to, ko rakstām, var izlasīt un apspriest? Piemēram, skolotāja nosauc bērna vārdu un rāda to grupā izvietotajā bērnu sarakstā, lai kopā secinātu, kuru bērnu vārds “ir palikuši pāri”, jo viņi nav ieradušies grupā; skolotāja aicina bērnus nosaukt tos burtus, kas ir pastaigas laikā ieraudzītā putna vārdā. Labās prakses piemērs ir arī motivēt bērnus stāstīt par uzzīmēto un pierakstīt viņu stāstījumu zīmējumā, kā arī kopīgi veidot rīta ziņojumus par dienas notikumiem, pierakstot bērnu teikto. Lai bērni varētu izlasīt visu rīta ziņojumā rakstīto, skolotāja kopā ar pašiem bērniem var papildināt tekstu ar zīmējumiem.

Daudzveidīgu tekstu izmantošana veicina bērnu izpratni par to, ka teksts ir daļa no mūsu pasaules. Svarīgi pirmsskolas vidē iekļaut un pedagoģiskajā procesā pievērsties apkārtējā vidē redzamajiem un bērniem pazīstamajiem tekstiem, piemēram, pazīstamām zīmēm, logotipiem, zīmoliem, kā arī nodrošināt piekļuvi dažāda veida grāmatām, žurnāliem, plakātiem, afišām utt., lai bērni var redzēt, ka rakstūtais teksts var būt dažādās formās. Ikdienas lasīšanai pirmsskolā ir izmantojamas dažāda žanra grāmatas – daiļliteratūras grāmatas ar saistošiem stāstiem un dzejoļiem ir tikpat nozīmīgas kā komiksi, receptes, instrukcijas, saraksti, populārzinātniska satura teksti par bērniem interesējošām tēmām. Dažādu veidu un žanru tekstu lasīšana palīdz saprast, ka teksts ikdienas dzīvē tiek izmantots dažādiem mērķiem.

Kā bērns mācās izprast tekstu? Teksta izpratne ir prasme, kas sāk veidoties jau no pirmajiem dzīves gadiem un turpina attīstīties visas dzīves laikā. Kad bērni ir redzējuši sev apkārt dažādus tekstus un dzirdējuši, kā tos lasa un kā par tiem runā citi cilvēki (pedagogi, ģimenes locekļi u.c. pieaugušie vai vecākie bērni), viņi ir gatavi iesaistīties pieaugušā vadītās diskusijās par dažāda veida grāmatu saturu un mācās saprast, ka lasīšana ir aktīvs process. Jau sākot ar jaunāko pirmsskolas izglītības posmu, pedagogiem ieteicams sākt domāt par to, ko viņi pamana stāsta sižetā un kas viņus interesē aprakstītajos notikumos. Pakāpeniski sarunā par teksta saturu un citās daudzveidīgās teksta izpratni veicinošās aktivitātēs iesaistās arī paši bērni, mācoties izprast teksta saturu un struktūru (piemēram, tematu un galveno domu, notikumu norises vietu un laiku, varoņus, viņu savstarpējās attiecības, teksta daļas – sākumu, vidu un beigas), tādējādi jau pirmsskolā apgūstot ar teksta analīzi saistītās pamatzināšanas un gatavojoties turpmāk lasīt tekstu patstāvīgi. Darbojoties ar populārzinātnisko tekstu, pedagogiem ir jāpievērš bērnu uzmanība tādām iezīmēm kā fotogrāfijām, uzrakstiem, virsrakstiem, diagrammām utt., lai parādītu, ka svarīga informācija var tikt atspoguļoti dažādi.

Kā bērns apgūst lasīšanas tehniku? Tā kā sākotnējās lasītprasmes attīstība ir atkarīga no iepriekšējās pieredzes un apkārtējās vides, tā katram bērnam attīstās individuāli. Tāpēc, runājot

par lasītprasmes attīstību, ir svarīgs nevis bērna bioloģiskais vecums, bet gan lasītprasmes attīstības posmu izpratne. Pārzinot lasītprasmes attīstības posmus, skolotāji var secināt, kurā posmā atrodas katrs bērns, neatkarīgi no viņa bioloģiskā vecuma, un kas viņam ir jāapgūst turpmāk. Lai gan katram posmam ir noteikts vecuma diapazons, ko var uzskatīt par “tipisku” kādas lasīšanas prasmes apguvei, tomēr dažreiz bērni mācās lēnāk vai ātrāk, nekā varētu gaidīt. Lasītprasmes attīstības posmus raksturojošie kritēriji ir saistīti ar lasīšanas tehnikas apguvi un raksturo, pirmkārt, prasmes, kas tiek apgūtas vienu reizi mūžā (piemēram, fonoloģiskā izpratne, burtu apguve, izpratne par iespiestu tekstu), otrkārt, prasmes, kas tiek pilnveidotas visa mūža garumā (piemēram, satura izpratne, vārdu krājums, raita lasīšana). Gan vienu, gan otru prasmju attīstībā būtiska loma ir pirmajiem pieciem bērna dzīves gadiem.

Turpmāk tiek raksturoti būtiskākie lasīšanas tehniku raksturojošie aspekti: fonoloģiskā izpratne, burtu apguve, izpratne par iespiestu tekstu, satura izpratne, vārdu krājums, raita lasīšana.

Fonoloģiskā izpratne - dažāda lieluma skaņu vienību, piemēram, vārdu, zilbju, fonēmu, saklausīšana runā. Fonoloģiskā izpratne ietver sevī noteiktu prasmju kopumu, kas ir būtisks, lai attīstītu bērna spēju saprast valodu un rakstīt. Augstākais fonoloģiskās izpratnes līmenis ir fonemātiskā uztvere – spēja saklausīt un atšķirt skaņas (fonēmas).

Burtu apguve – skaņu un burtu saistīšana. Burts ir skaņas simbols. Bērns ir apguvis burtus, kad viņš, redzot burtu, var nosaukt tai atbilstošo skaņu. Jau pirmajā pirmsskolas izglītības posmā bērni sāk mācīties lielos iespiestos burtus, tad otrajā posmā arī mazos iespiestos burtus, bet trešajā posmā apgūst lielos un mazos rakstītos burtus. Ar burtu atpazīšanu ir saistīta pareiza lasīšana – jo labāk bērni būs apguvuši burtus, jo mazāk kļūdīsies lasīšanā, tas ir, retāk jauks un pārstatīs burtus.

Izpratne par iespiestu tekstu – izpratne par to, kā pareizi turēt grāmatu, lai varētu redzēt iespiesto tekstu un attēlu, zināšanas par to, ka tekstu lasa no kreisās puses uz labo. Izpratne par tekstu ir saistīta arī ar prasmi atšķirt attēlus un fotogrāfijas, zināšanām par to, ka vārdi sastāv no burtiem, bet teikums no vārdiem.

Satura izpratne – spēja saprast mutisko un rakstisko tekstu. Bērns konstruē izpratni par tekstu, balstoties ne tikai uz tā saturu, bet arī uz iepriekšējām zināšanām un pieredzi.

Vārdu krājums – vārdu nozīmju zināšana un vārdu lietošana daudzveidīgās situācijās un kontekstos. Bērna vārdu krājums veidojas ikdienas saziņā, klausoties TV raidījumus, lasot kopā ar pieaugušajiem grāmatas, un ir būtisks elements lasītā teksta izpratnē. Jo bagātāks ir bērna vārdu krājums, jo labāk viņš izprātis tekstu. Strādājot ar bērniem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā, īpaša uzmanība pievēršama tekstu izvēlei – gadījumā, ja tekstā ir daudz nepazīstamu vārdu, bērnam, visticamāk, nebūs motivācijas šo tekstu klausīties. Šādā situācijā teksts būtu pārveidojams vienkāršā valodā vai arī teksta lasīšanas laikā būtu izmantojams atbalsts attēlu vai izteiksmīgas

lasīšanas veidā. Lasīšanas laikā izmantotā intonācija, žesti un mīmika var palīdzēt bērniem saprast saturu.

Raita lasīšana – spēja lasīt tekstu raiti. Lasītājs iesācējs, kurš vēl tikai apgūst lasīšanas tehniku, lasa lēni, uzmanību pievēršot sākumā katra burta, zilbes vai vārda dekodēšanai. Lai gan sākumā bērni nevar raiti lasīt vārdus, viņi var imitēt tekošu lasīšanu, kad pārstāsta iepriekš dzirdētu un iegaumētu tekstu.

Satura izpratne, vārdu krājums un tekošana lasīšana attīstās līdz ar bērna pieredzi. Līdz piecu gadu vecuma no bērna tiek sagaidīts, ka viņš apgūst jaunos tekstā sastopamos vārdus, sāk izprast teksta struktūru, mācās atstāstīt pazīstamu tekstu. Bērni bieži atstāstot galvenos notikumus, balstās uz attēliem, sāk stāstījumu no beigām un virzās atpakaļ uz sākumu, mēdz iekļaut stāstījumā tās teksta daļas, kas pašiem šķita interesantas, stāstot atdarina intonāciju, ko izmantoja pieaugušais, iepriekš lasot priekšā tekstu.

Turpmāk tiek dots lasītprasmes attīstības posmu apraksts (skat. 1. tab.).

1. tab. Sākotnējās lasītprasmes attīstības posmi pirmsskolā (Schull, La Croix, Miller, Austin, & Kidd, 2021)

Posmi	Bērna vecums (mēnešos)	Fonoloģiskā izpratne	Burtu apguves posmi	Izpratne par iespīestu tekstu	Satura izpratne, vārdu krājums, raita lasīšana
1. posms	0 - 8	Klausās un pievērš uzmanību apkārtējā vidē lietotiem vārdiem (tostarp pantiņiem un dziesmām), sāk radīt gan runai raksturīgas, gan ar runu nesaistītas skaņas.	-	Pēta grāmatu, pieskaroties tai, liekot mutē.	Skatās bilžu grāmatas un klausās pieaugušā stāstījumā par attēliem grāmatā.
2. posms	6 - 14	Sāk atdarināt skaņas, ko dzird savā ikdienas vidē.	-	Tur grāmatu, pāršķir lappuses, skatās attēlus,	Pieskaras attēliem vai norāda uz tiem, reaģējot uz pieaugušo aicinājumu.

				izmanto skaņas, žestus vai vārdus, lai norādītu uz grāmatā attēloto.	
3. posms	12 - 24	Sāk atkārtot dažus vārdus no pazīstamiem pantiņiem, stāstiem, dziesmām, pieaugušo vai vienaudžu mutiski sniegtiem norādījumiem.	-	Atpazīst iespiesto tekstu savā tuvākajā apkārtnē, piemēram, norāda uz vārdiem un attēliem, atšķir iespiesto tekstu no attēliem, izrāda interesi par apkārtnē vidē sastopamo iespiesto tekstu.	Sāk izrādīt īpašu interesi par lasīšanu (piemēram, atnes grāmatu pieaugušajam vai norāda uz attēlu vai grāmatu apkārtnē), iesaistās pazīstama teksta lasīšanā, piemēram, pieaugušā lasīšanas laikā saka priekšā vārdus, imitē dzirdētās darbības, klausās vārdu skaidrojumu un/vai atkārtos jaunos vārdus.
4. posms	22 – 36	Atkārtos vienkāršus dzirdētos dzejoļus un dziesmas, vārdos izrunā lielāko daļu valodas skaņu.	Sāk atpazīt dažus burtus (ja māca).	Piešķir nozīmi simboliem, piemēram, pazīstamam logotipam, atpazīst apkārtnē vidē izvietotos vārdus, zina dažus sava vārda burtus,	Atpazīst teksta varoņu emocijas, lūdz izlasīt tekstu vai jautā par tā nozīmi, sarunājas par personāžiem un notikumiem, ar pieaugušā atbalstu mācās izrādīt līdzjūtību lasītā teksta varoņiem, atkārtos teksta lasīšanas laikā dzirdētos vārdus.

				saskata tos citos vārdos.	
5. posms	34 – 48	Saklausa skaņas, kas dzirdētajos vārdos atkārtojas, ar palīdzību saklausa, ka divi vārdi sākas ar vienu un to pašu skaņu.	Zina sava vārda un uzvārda pirmos burtus, sāk atpazīt vairāk burtu (atrod skaņai atbilstošo burtu).	Sāk izvēlēties grāmatas lasīšanai, lasa sev un citiem, imitējot lasīšanas darbību, demonstrē, ka prot turēt grāmatu un “lasīt” no kreisās uz labo pusi, saprot, ka iespiestie teksti var būt stāsti, dzejoļi u.c.	Uzdod jautājumus un atbild par tekstā aprakstītajiem notikumiem, atstāsta 1-2 galvenos teksta notikumus, veido stāstījumu, izmantojot ilustrācijas, lasa pēc atmiņas vārdus, frāzes, fragmentus no mīļākā teksta.
6. posms	44 – 60	Sāk veidot atskaņas, sāk noteikt pirmo un pēdējo skaņu vārdā.	Ar palīdzību atrod skaņai atbilstošo burtu, zina lielāko daļu lielo un mazo iespiesto burtu, izmanto burtus vārdu pierakstīšanai.	Atšķir dažādus tekstus pēc to mērķa (piemēram, grāmatas, iepirkumu sarakstu), atpazīst dažus vārdus tekstā, norāda uz tiem.	Klausās dažādus tekstus, tostarp multimodālus, stāsta secīgi izdomātus vai piedzīvotus stāstus ar 3 vai vairākām detaļām, sāk izprast cēloņseku saikni daiļliteratūras un populārzinātniskajos tekstos, prognozē turpmākos notikumus, izmanto jaunos klausīšanās laikā apgūtos vārdus.

6-7 gadu vecumā bērni turpina pilnveidot prasmi saklausīt un atšķirt skaņas vārdā – aizejot uz skolu, bērnam vajadzētu spēt saklausīt skaņas vārdā (sākumā, beigās un vidū), kā arī prast sadalīt vārdu skaņās. Šajā posmā mērķtiecīgi plānotā pedagoģiskā procesā tiek atkārtoti lieli

un mazie iespiestie burti, bērni sāk apgūst lielos un mazos rakstītos burtus. Lielākā daļa bērnu jau prot un daļa vēl mācās skaņas savienot zilbēs un / vai vārdos. Trešajā pirmsskolas izglītības posmā tiek izmantota detalizētā lasīšana – bērni mācās lasīt detalizēti, tas ir, uzmanīgi lasīt katru vārdu un saprast izlasīto. Klausoties tekstu, bērni nosauc tajā darbojošās personas, atstāsta notikumus, izdomā teksta turpinājumu, jautā par neskaidro un atbild uz konkrētu jautājumu, saprotami un secīgi stāsta par redzēto, dzirdēto, piedzīvoto. Turpina paplašināties bērnu vārdu krājums, viņi mācās lasīt mācību un personiskiem mērķiem, izvēlas grāmatas lasīšanai, lasa kopā ar pieaugušo vai vienaudžiem.

Lai gan lielākā daļa bērnu apgūst lasītprasmi atbilstoši iepriekš aprakstītajiem posmiem, taču ir vairāki faktori, kas var ietekmēt katra bērna lasītmācīšanās procesu. Piemēram, bērniem, kuru dzimtā valoda atšķiras no pirmsskolas izglītības valodas, bērniem ar īpašām vajadzībām var būt atšķirīgs lasītmācīšanās progress, un viņu sekmes lasītmācīšanās lielā mērā ir atkarīgas no pedagogu zināšanām par lasītprasmes attīstību un prasmes sniegt nepieciešamo atbalstu. Lai palīdzētu šiem bērniem apgūt lasītprasmi, ir svarīga pedagoga pārlicība, ka visi bērni spēj iemācīties lasīt, ja tiek izmantoti atbilstošie metodiskie paņēmieni un tiek sniegts nepieciešamais atbalsts. Dažkārt bērni ar īpašām vajadzībām ilgāk nekā citi neizrāda interesi par burtiem un lasīšanu, bet viņiem patīk spēlēties ar grāmatu, pētīt tās formu, ilgā laika posmā klausīties, kā pieaugušie lasa priekšā vienu un to pašu grāmatu par kādu konkrētu viņiem saistošu tematu. Bērni, darbojoties ar grāmatu vai klausoties lasīto, gūst prieku un izpratni par teksta mērķi, un tas ir pamats, lai kādā brīdī pievērstu uzmanību arī vārdiem un burtiem.

4. Kā attīstīt sākotnējo lasītprasmi pirmsskolā?

Sākotnējās rakstītprasmes apguve raksturota, sniedzot atbildes uz šādiem jautājumiem: Kā mācīties burtus? Kā mācīties saklausīt skaņas? Kā mācīties lasīt zilbes un vārdus?

Tā kā sākotnējās lasītprasmes apguves posmā bērni vienlaikus attīsta vairākas prasmes, tad šajā metodiskā materiāla nodaļā pieteikto apskatāmo jautājumu secība nav uztverama kā pēctecīgas viena no otras izrietošas darbības, un tās ir īstenojamas kompleksi, nevis secīgi aprakstītajā kārtībā.

4.1. Kā mācīties saklausīt skaņas?

Lasīšana un rakstīšana ir darbs ar skaņām. Lasot nepieciešama prasme savienot skaņas vārdā, bet rakstot pretēji – prasme sadalīt vārdus skaņās. Šīs prasmes ir pareizas lasīšanas un rakstīšanas pamats. Ja prasmes sadalīt vārdu skaņās un savienot skaņas vārdā nav apgūtas, bērns

lasīs un rakstīs vārdus pēc redzes atmiņas, un šādā gadījumā var tikt izlaisti un samainīti vietām burti, zilbes, tas ir, var rasties grūtības ar pareizu lasīšanu un rakstīšanu.

Skaņas vārdā ir cieši saplūdušas kopā, tāpēc mācīšanās tās saklausīt un atšķirt ir pietiekami sarežģīts uzdevums, kas prasa gan papildus piepūli no bērna, gan arī metodisko kompetenci no pedagoga.

Darbs ar skaņu saklausīšanu uzsākams, 1. pirmsskolas izglītības posmā mācoties saklausīt skaņas apkārtējā vidē un pakāpeniski (2. posmā) pārejot uz skaņu saklausīšanu vārdā. Trešajā posmā tiek nostiprināta prasme saklausīt skaņas, un bērni mācās noteikt arī skaņu secību. Parasti skaņu saklausīšana notiek kopā ar burtu apguvi. Šim nolūkam izmantojamas daudzveidīgi metodiskie paņēmieni, tostarp kustību aktivitātes un dziesmiņas, piemēram, dziesma “Bingo” (Vītola, 2017).

Visvienkāršāk bērniem ir saklausīt pirmo skaņu vārdā, ja skolotājs to spilgtina (pagarina skaņas izrunu), piemēram, *ssaule*, *ssula*, *ssuns*, tāpēc pirmajiem skaņu saklausīšanas vingrinājumiem ieteicams izvēlēties skaņas, kuras ir viegli spilgtināt (piemēram, *z*, *m*, *n*, *l*, *ā*, *ē*, *v*). Tā kā bērniem tas ir sarežģīts uzdevums, to vislabāk ir iesaistīt didaktiskajā spēlē, jo spēles elementu izmantošana padara skaņu saklausīšanu bērniem saistošāku.

Piemēri pirmās skaņas saklausīšanai vārdā:

1. *Pabarosim suni!* Sunim garšo tikai tas, kas sākas ar viņa vārda pirmo skaņu. Skolotājs sauc vārdus, kuri sākas ar dažādām skaņām. Saucot vārdus, skolotājs spilgtina pirmo skaņu. Bērni klausās un sasiit plaukstas pēc tā vārda, kas sākas ar *s*.

2. *Sēņotāji*. Spēli spēlē vairāki bērni (2-4) kopā ar skolotāju. Katrs bērns izvēlas vienu burtu (piemēram, *l*, *m*, *z*, *n*) un paņem “groziņu” (piemēram, kastīti vai jogurta trauciņu). Skolotājs velk attēlu kartītes un sauc vārdu, spilgtinot pirmo skaņu. Bērns, kuram ir atbilstošā skaņu, sauc “Manā groziņā!” un saņem attēlu kartīti. Noslēgumā bērni skaita, cik attēlu ir katra groziņā, un pārbauda, vai visi ir pareizi.

Kad bērni ir sapratuši, kā var saklausīt skaņu, uzdevumu pagrūtina un aicina saklausīt skaņu, to nespilgtinot. Piemēram,

1. *Dienas izaicinājums*. Katram bērnam jāizvēlas burts un tad jāsameklē divi attēli, kuru nosaukumu sākas ar šo burtu. Atrastās kartītes kopā ar burtu piestiprina pie sienas, un pēc tam visi kopā pārbauda veikumu;

2. *Kādu burtu zini tu?* Bērns skaita pantiņu: “Kartīti es paņēms, burtu, vārdu nosaukšu. Bērns sauc, piemēram: “P! Papagailis!” Tālāk uzdod jautājumu nākamajam bērnam: “Kādu vārdu zini tu?” Nākamais bērns pasaka, izvēlas jaunu burtu kartīti, un spēle sākas no sākuma.

3. *Burtu spēle.* Bērns skaita pantiņu: “Visi kopā sanāksim, Burtu spēli spēlēsim. Saukšu burtu, teikšu: “Sāc!” Jums ir jāpasaka vārds.” Bērns nosauc burtu, pārējie bērni pēc kārtas sauc vārdus, kas sākas ar šo burtu (LVA, 2020).

Kad bērni ir iemācījušies saklausīt pirmo skaņu, var mācīties to “noķert” vārdā, taču šajā posmā joprojām svarīgi, lai skolotājs pēc nepieciešamības izrunātu skaņu, to spilgtinot. Piemēram, skolotāja aicina bērnu “noķert skaņu z”: ja nosauktajos vārdos – *zirgi, zosis, sula, zaķis, mute, zebra, suns* – pirmā skaņa ir “z”, tad bērni sasiit plauksta – noķer skaņu. Vingrinājumos var iekļaut uzdevumu atšķirt īso patskani no garā patskaņa, taču būtu jāizvairās no vārdiem, kuru pirmā skaņa ir divskanis vai līdzskanis *dz*, ja bērni vēl šos jēdzienus nav apguvuši (Zariņa, 2022).

Lai mācītos noteikt skaņas atrašanās vietu – vārda sākumā, vidū vai beigās – var izmantot vārda modeli (taisnstūris ar trim lodziņiem) un aicināt bērnus ievietot modelī saklausītajai skaņai atbilstošo burtu: ja skaņa ir vārda sākumā, burts jāliek pirmajā lodziņā, ja beigās – pēdējā lodziņā, savukārt, ja skaņa ir vārda vidū, tad burts liekams vidējā lodziņā.

4.2. Kā mācīties burtus?

Pirmsskolas vecumā bērniem ir jāapgūst iespiestie lielie un mazie burti, kā arī rakstītie burti. Tā kā sākotnējā lasītmācīšanās sākas jau ļoti agri, tad bērni mācās burtus vairākas reizes. Pirmo reizi tas notiek katram bērnam individuālā veidā, netīši pievēršot uzmanību burtiem ģimenē, apkārtējā vidē un pirmsskolā. Nākamajā reizē ar burtiem bērni iepazīstas jau mērķtiecīgi organizētā mācību procesā, parasti tas notiek pirmsskolas izglītības otrajā posmā, kad viņi mācās iegūst iespiestos burtus. Pirmsskolas izglītības trešajā posmā tiek atkārtoti iespiestie burti un tiek apgūti rakstītie burti. Vēl vienu reizi atkārtot burtu bērniem ir iespēja 1. klases pirmajā pusgadā, jo tad viņi atkārtoti rakstītos burtus, lai mācītos tos savienot vārdos.

Parasti 1. un 2. posmā bērni iepazīstas ar iespiestajiem burtiem, vispirms ar lielajiem, pēc tam arī ar mazajiem. Iespiestie burti ir nozīmīgi, pirmkārt, tāpēc, ka bērni ar tiem sastopas apkārtējā vidē, tostarp grāmatās, otrkārt, iespiesto burtu formas ir vienkāršākas, un bērni tos ātrāk var sākt izmantot pēc parauga sava teksta, piemēram, sava vārda, apsveikuma, ielūguma, novēlējuma u.tml., pierakstīšanai. Tas ir ļoti svarīgi, jo rakstīšana palīdz izprast lasīšanas nozīmi un veido motivāciju lasīt.

Pirmsskolas 1. posmā burtu apguve notiek katram bērnam individuāli, viņam īpaši raksturīgā secībā, sākot ar personiski nozīmīgiem burtiem. Bērni šajā posmā var mācīties burtus gan ģimenē, gan pirmsskolas izglītības iestādē. Grupā šajā laikā ieteicams izvietot lielos iespiestos burtus, kā arī vārdus, kas ir rakstīti ar lielajiem iespiestajiem burtiem, un tos “darbināt” (Zariņa,

2022). Piemēram, ja kādam bērnam grupā ir vārda diena, visi kopā var vērot viņa vārdu un svinēt svētkus vārda pirmajam burtam, pievēršot uzmanību un nosaucot to daudzveidīgās situācijās. Ja ciemos atnāk zaķis, tad viņš atnes bērniem dāvanu – sava vārda pirmo burtu. Arī tad, ja bērni vēl nerunā, viņi klausās skolotāja stāstīto un jau netīši mācās. Īpašas secības burtu apguvei šajā vecumposmā nav, jo bērni vēl nemācās tos salasīt zilbēs un paralēli burtiem var netīši iegaumēt arī sev nozīmīgus vārdus. To, kādā secībā mācīties burtus, nosaka ikdienas situācijas un bērnu vajadzības.

Būtiski, lai burtu nosaukšanai tiek izmantotas skaņas, tas ir, nosaucot burtu “P”, sakāma skaņa “P”, nevis burta nosaukums “PĒ”. Par to jāvienojas arī ar bērnu vecākiem, jo skaņu izmantošana turpmāk nodrošinās veiksmīgu lasītprasmes apguvi – savelkot kopā skaņas, bērns mācīsies izlasīt vārdu. Gadījumā, ja tiks apgūti burta nosaukumi, tas sagādās bērnam grūtības, mācoties lasīt, piemēram, izlasot pa burta nosaukumiem vārdu *pe-e-el-e*, bērnam būs grūti saprast, ka izlasītais vārds ir *pele* (Zariņa, 2022).

2. posmā burtu mācībai pievēršama īpaša uzmanība. Ieteicams, lai grupā līdzās lielajiem iespējamiem burtiem tiek izvietoti arī mazie iespiestie burti un lai bērniem tiktu paskaidrots, ka burti var būt lieli un mazie. Veidojot izpratni par lielajiem un mazajiem burtiem, bērni kopā ar skolotāju var vērot, kādi burti ir redzami grupas telpā, tajā esošajās grāmatās, bērnu žurnālos u.tml. Līdzās bērna vārdam, kas lielajiem iespējamiem burtiem ir rakstīts uz skapīša garderobē, uz krēsliņiem var izvietot vārdu, kurš rakstīts ar mazajiem iespējamiem burtiem (izņemot pirmo burtu). Šādi tiek dabiski veidota situācija, kurā bērniem rodas vajadzība izpētīt, ar ko atšķiras abi vārdi.

Nostiprinot izpratni par lielajiem un mazajiem burtiem, ieteicams izmantot didaktiskās spēles, kurās jāsavieno lielais un mazais burts, piemēram, katram vafeles konusam, uz kura ir uzrakstīts lielais iespiestais burts, ir jāatrod atbilstoša saldējuma bumbiņa, uz kuras ir mazais burts; mašīnai, uz kuras ir uzrakstīts lielais burts, ir jāatrod garāža ar atbilstošo mazo burtu, katrai glāzītei, uz kuras ir lielais burts, ir jāatrod sava limonādes pudele ar atbilstošo mazo burtu utt. Šādu didaktisko spēļu izgatavošanā var iesaistīt arī pašus bērnus, vispirms kopīgi izdomājot spēles ideju, pēc tam kopīgi plānojot veicamos darbus un laiku to veikšanai, sadalot pienākumus. Par spēles izveidošanu var vienoties arī ar 3. posma grupas bērniem un skolotāju – vecākajiem bērniem tā būtu papildus motivācija atkārtot pašiem burtus.

Salīdzinot ar 1. posmu, kad bērni pievērš uzmanību sev nozīmīgiem burtiem un vārdiem, 2. posmā jau nepieciešams mērķtiecīgi plānot burtu apguvi, paredzot, ka burtu iepazīšana notiek rotaļdarbībā un tiek integrēta visā pirmsskolas dienas ritā.

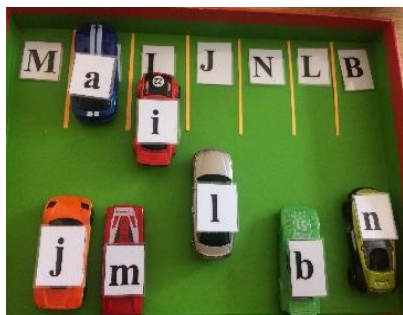
Kas būtu jāņem vērā, plānojot burtu apguvi?

1. Veidu, kādā tiks apgūti burti, katrs skolotājs var izvēlēties brīvi. Tā var būt didaktiskā spēle, piemēram, visa gada garumā pie bērniem nāk ciemos Burtu meitiņa un katru reizi atnes līdzi kādu burtu un instrukcijas, kā burtu var mācīties. Piemēram, daži uzdevumi, ko no Burtu meitiņas var saņemt burtu N un Ņ apguvei: atrast grupas telpā izvietotos N un Ņ burtus, meklēt apkārtējā vidē burtiem N vai Ņ līdzīgas lietas un objektus, visiem kopīgi izgriezt burtus N un aplicēt kopīgi no tiem vienu lielu burtu N, iepriecināt burtu N ar vārdiem, kas sākas ar šo burtu, izveidot burtu no ķermeņa vienam pašam vai kopā ar draugu, mest metamo kauliņu un tik reizes uzrakstīt burtu, cik uzmests utt. Veicamajiem uzdevumiem jābūt daudzveidīgiem. Iepazīstot katru jaunu burtu, bērniem ir jābūt pārsteiguma momentam – tas palīdzēs noturēt bērnu uzmanību un saglabāt interesi par burtu mācīšanos. Burtu apguvei var izmantot asociācijas – priekšmetus, kuri ir līdzīgi burtam un kuru nosaukums sākas ar šo burtu, piemēram burts B ir līdzīgs brillēm (skat. 1. attēlu).

2. attēls. Asociāciju izmantošana burtu apguvē (Materiāla autori: Daugavpils Universitātes topoši pirmsskolas un sākumizglītības skolotāji)

Lielo un mazo burtu apguvei var izmantot mantas, ar kurām bērni ikdienā spēlējas, piemēram, uz mašīnām uzlīmēt mazos burtus un sagatavot tām “garāžas”, uzlīmējot lielos drukātos burtus noteiktās grupas vietās (skat. 2. attēlu).

3. attēls. Ikdienas mantu izmantošana burtu apguvē (Materiāla autori: Daugavpils Universitātes topoši pirmsskolas un sākumizglītības skolotāji)

Lielo un mazo burtu apguvei var izmantot “knaģīšu spēli” – uzlīmējot lielo burtu uz kāda priekšmeta, piemēram, puķes, un knaģīti uz kāda cita, piemēram, lapiņas, var aicināt bērnus savienot saderīgos priekšmetus (skat. 3. attēlu).

4. attēls. Knaģīšu spēle (Materiāla autori: Daugavpils Universitātes topoši pirmsskolas un sākumizglītības skolotāji)

Lielo un mazo burtu apguves dodaktiskās spēles var papildināt arī ar uzdevumiem fonemātiskās uztveres attīstībai. Piemēram, bērniem ir jāsameklē vieta saldējuma bumbiņām (skat. 4. attēlu).

5. attēls. Knaģīšu spēle (Materiāla autori: Daugavpils Universitātes topošie pirmsskolas un sākumizglītības skolotāji)

2. Izvēloties, kādā secībā tiks apgūti burti, skolotājs var izmantot mācību līdzekļu autoru piedāvājumu vai arī veidot burtu apguves secību pats.

Burtu apguves secība grāmatās “Sākam mācīties. Pirmā grāmata.”, “Sākam mācīties. Otrā grāmata.” (Anspoka, Birzgale, Dzērve, Gribuste, Helmane & Leite, 2011): Ii, Īī; Uu, Ūū; Aa, Āā; Nn, Ņņ; Mm; Ll, Ļļ; Ee, Ēē; Ss, Šš; Zz, Žž; Rr; Oo; Kk, Ķķ; Gg, Ģģ; Pp; Bb; Tt; Dd; Cc, Čč; Vv; Jj; Ff; Hh.

Burtu apguves secība grāmatā “Raibā pasaule. 6 gadi. Mana grāmata.” (Andersone, Arājs, Drulle, Ikale, Krastiņa & Volāne, 2011): Ii, Īī; Ll, Ļļ; Uu, Ūū; Ss, Šš; Mm; Aa, Āā; Nn, Ņņ; Ee, Ēē; Pp; Oo; Kk, Ķķ; Rr; Tt; Dd; Zz, Žž; Jj; Bb; Cc, Čč; Vv; Gg, Ģģ; Ff; Hh.

Visbiežāk patskaņi un līdzskaņi tiek apgūti pamīšus, bet iespējams vispirms apgūt patskaņus un pēc tam līdzskaņus. Tā kā burtu apguve notiek vienlaicīgi ar netīšu vārdu (piemēram, bērnu vārdu, mēneša tēmas ietvaros nozīmīgu vārdu) lasīšanu, tad burtu apguves secībai vairs nav tik liela nozīme, kāda tā bija agrāk, kad pirmie bija jāmacās tie burti, no kuriem var veidot zilbes, lai pēc iespējas ātrāk tās sāktu lasīt. Ieteicams vienlaicīgi plānot īso un garo patskaņu un līdzskaņu, kā, piemēram, Z un Ž, L un Ļ, K un Ķ apguvi, pievēršot bērnu uzmanību šo burtu atšķirībām.

Izpratne par jēdzieniem “patskanis”, “divskanis” un “līdzskanis” šajā posmā vēl netiek mērķtiecīgi veidota, bet, ja skolotājs redz, ka bērniem ir interese un viņi ir gatavi mācīties, to var darīt, piemēram, netīši norādot uz patskaņiem un līdzskaņiem ar krāsām, patskaņus rakstot sarkanā, bet līdzskaņus – zilā krāsā. Gadījumā, ja skolotājs skaidro bērniem atšķirību starp patskaņiem un līdzskaņiem, šim skaidrojuma ir jābūt bērna izpratnes līmenim atbilstošam, taču arī zinātniski pamatotam un pareizam, lai neradītu bērniem maldīgu priekšstatus, piemēram, apgalvojumam, ka patskaņi paši skan nav zinātniska pamata, tāpēc no tā būtu jāizvairās.

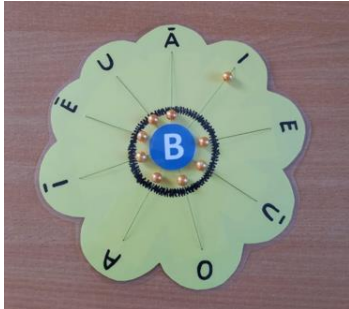
3. Burtu apguve ir cieši saistīta ar skaņu saklausīšanu un arī burta pierakstīšanu. Mācoties burtu, bērni macās ne tikai atcerēties tā vizuālo izskatu un nosaukt atbilstošo skaņu, bet arī vingrinās saklausīt, vai skaņa ir vārdā, macās pierakstīt burtu pēc parauga (1. un 2. pirmsskolas izglītības posmā izmantojot iespiestos burtus, bet 3. posmā arī rakstītos) un izlasīt pierakstīto.

4. Visi apgūtie burti ik pa laikam atkārtojami. Šim nolūkam var izmantot galda spēles, kustību rotaļas, piemēram, pastaigu laukumā uz asfalta ar krītiņiem var uzzīmēt pēdiņas ar burtiem – bērni, uzkāpjot uz pēdiņām, nosaucatbilstošo burtu. Pēdiņas ar burtiem var būt uzzīmētas arī pie ieejas grupiņā. Ja burti ir uzlīmēti gaitenī uz pakāpieniem, tad, ejot uz pastaigu vai no pastaigas, tos var skaļi nosaukt. Ieteicams, lai grupā bērniem būtu alfabēts, kurā var iezīmēt katru jauno apgūto burtu. Tādā veidā bērni paši seko līdzi tam, cik burti jau ir apgūti un cik vēl jāapgūst.

4.3. Kā mācīties lasīt zilbes, vārdus?

Zilbju lasīšana ir viens no lasīšanas tehnikas apguves posmiem. Tad, kad bērni ir sapratuši, kā skaņas var savilkt kopā, viņi ir sapratuši, kā notiek lasīšana. 2. pirmsskolas izglītības posmā paralēli tam, ka bērni macās nosaukt burtus un pēc atmiņas iegaumēt vārdus, lielākajai daļai bērnu ir svarīgi vingrināties zilbju lasīšanā. Zilbju lasīšana pamatā nav saistīta ar lasītā satura izpratni, tāpēc bērnam personiski nozīmīgs un saistošs šis process var būt tikai tad, ja tas ir iekļauts spēlē. 5. attēlā ir dots piemērs didaktiskajai spēlei, ar kuras palīdzību bērniem var palīdzēt ātrāk skaņas savilkt zilbē. Spēles būtība ir tāda: bērns izvēlas vienu pērlīti un novieto to pie centrā izvietotā burta. Pērlīti pakāpeniski velk pa gumiju līdz apļa malā rakstītajam burtam, vienlaicīgi

atkārtojot apla vidū esošo burtu. Nonākot līdz apla malā rakstītajam burtam, to ātri nosauc. Šādā bērni mācās pārvarēt pauze starp divām atsevišķi nosauktām skaņām. Šī didaktiskā spēle der bērniem ar dominējošo audiālo, vizuālo un taktilo uztveri, jo viņi vienlaicīgi redz burtus, velk pērlīti, sauc un dzird skaņas.

6. attēls. Zilbju aplis (Materiāla autori: Daugavpils Universitātes topoši pirmsskolas un sākumizglītības skolotāji)

Pirmajiem zilbju lasīšanas vingrinājumiem vislabāk izmantot īsas zilbes “līdzskanis + patskanis” un līdzskaņus, kuru izrunu var pagarināt (skat. piemērus 6. attēlā). Šādi vingrinājumi pamatā ir paredzēti individuālam pedagoga darbam ar bērnu, un tie ir nepieciešami tikai tik ilgi, kamēr bērns ir sapratis, kā skaņas salasāmas kopā.

7. attēls. Piemēri zilbju lasīšanas prasmes pilnveidei piemēri (Materiāla autori: Daugavpils Universitātes topoši pirmsskolas un sākumizglītības skolotāji)

Tad, kad bērns ir iemācījies salasīt skaņas kopā, bieži vien viņš vēl nav gatavs lasīt un saprast veselus vārdus, tāpēc ir nepieciešams turpināt izmantot zilbju lasīšanas vingrinājumus. Piemēram,

1. *Palīdzī pelei aiznest sieru uz alu.* Uz grīdas ir labirints un labirintā maināmās zilbes (piemēram, li, lu, le, la, lo, lā, lī, lū). Vienā labirinta galā ir pele ar sieru, bet otrā – peles ala. Bērniem uzdevums – palīdzēt pelei aiznest sieru uz alu. Lai to izdarītu, jāizlasa dotās zilbes;

2. *Met un lasi.* Uz diviem metamajiem kauliņiem ir uzrakstīti burti. Uz viena – līdzskaņi, uz otra – patskaņi. Bērniem jāmet abi kauliņi un jāizlasa uzmetā zilbe. Lai spēlēt būtu interesantāk, var vienoties, līdz kurai zilbei spēle turpinās, piemēram, līdz zilbei “Li”.

3. *Nosit zilbi!* Uz kartītēm ir uzrakstītas zilbes. Bērni ar mušu sitamo pletni uzsit zilbei – “nosīt zilbi” – un izlasa to. Spēli var spēlēt divatā – viens bērns (vai skolotājs) sauc zilbi, otrs to “sit”.

Atsevišķiem bērniem zilbju lasīšanas posms nav nepieciešams, jo viņi iemācās izlasīt uzreiz veselu vārdu. Šādā gadījumā skolotājam ir jāpārliciecinās, ka bērns spēj izlasīt jebkuru, arī līdz šim nesastaptu vārdu, lai izvairītos no situācijas, ka bērns nav apguvis lasīšanas tehnikas, bet sauc pēc atmiņas iegaumētus vārdus.

Paralēli zilbju lasīšanai tiek lasīti arī vārdi un pat teksti. Netīša vārdu lasīšana jeb vārdu lasīšana veselumā ir ierasta jau jaunākajās pirmsskolas grupās – sākumā tie ir bērnu vārdi un grupā esošo lietu nosaukumi, vārdi bērnu mīļākajās grāmatās, mēneša tēmai raksturīgie vārdi. Pakāpeniski vārdu klāsts grupās kļūst plašāks un bērni paši iesaistās lasāmā materiāla gatavošanā, piemēram, veido savas grāmatas (*Mīļāko ēdienu grāmata, Mīļāko rotaļlietu grāmata, Mīļdzīvnieku grāmata* utt.), sižeta lomu rotaļām nepieciešamos materiālus (preču nosaukumus, reklāmas utt.), pieraksta un lasa mācību un personiskiem nolūkiem nozīmīgus vārdus, piemēram, savus labos darbus, komplimentus utt.

Liela nozīme ir lasītrosinošai mācību videi, kurā bērniem ir daudz iespēju izmantot iepriekš apgūtās lasīšanas prasmes un mācīties jaunas lietas, piemēram, pirmsskolas izglītības 3. posmā atpazīt ar rakstītiem burtiem rakstītu tekstu, veidot izpratni par to, kāpēc ir nepieciešami rakstītie burti un kad tos izmanto; veidot izpratni par apkārtējā vidē sastopamo tekstu daudzveidību (apsveikums, ielūgums, vēstule, afiša, zīmīte, recepte, etiķete u.c.) un pilnveidot pieredzi, izmantojot drukātos burtus, pašiem veidot savus tekstus ar ikdienas dzīvi un personiskajām vajadzībām saistītās situācijās (Zariņa, 2022).

Bērniem ir jānodrošina pietiekami daudz iespēju darbināt lasīšanas prasmi, tostarp piedāvājot didaktiskās spēles, piemēram, ar tēmu saistītu vārdu meklēšana vārdu jūklī, vārdu salikšana no burtiem, klučiem, no atrastajiem, grupā iepriekš paslēptajiem burtiem, un lasīšanu jēgpilnās situācijās, piemēram, vecāku uzrakstīto dienas novēlējumu, grupas dežuranta (ja nepieciešams, ar skolotāja palīdzību) no magnētiskajiem burtiem izliktā noteikuma utt. lasīšana.

5. Kā ģimenē gūtā pieredze ietekmē bērna lasītprasmi?

Tā kā sākotnējās lasītprasmes apguve sākas jau no bērna dzimšanas brīža, tad ģimenei šajā procesā ir būtiska nozīme. Tad, kad bērni atnāk uz pirmsskolas izglītības iestādi, lielai daļai atkarībā no vecuma jau ir izveidojusies pieredze šķirstīt grāmatas, klausīties priekšā lasīto tekstu,

saskatīt burtus, atpazīt pazīstamos vārdus utt. Piemēram, divgadīga meitene zīmē ar zīmuļiem, bet tētis raksta pirkumu sarakstu un skaļi komentē, ka vēlas nopirkt vīnogas. Meitene paziņo, ka arī viņa savā sarakstā uzzīmēs vīnogas. Aprakstītajā ikdienas situācijā bērnam, kurš vēl pats neprot lasīt un rakstīt, rodas priekšstats par to, kāpēc ir vajadzīga lasīšana un rakstīšana.

Bērnu iegūtā pieredze var būt ļoti atšķirīga, taču tā nevar būt pareiza vai nepareiza. Pirmsskolas skolotājiem jāuzņemas atbildība pamanīt un turpināt attīstīt bērna ģimenē gūtās pieredzes stiprās puses un cieņpilni pret to izturēties. Pieredzes daudzveidība (piemēram, burtu apguve un grāmatu lasīšana bērna dzimtajā valodā) ir uztverama kā priekšrocība, nevis kā šķērslis.

Ar mājās veidoto lasītrosinošo vidi tiek saprastas tās aktivitātes un resursi, kas ģimenē tiek izmantotas bērna lasītprasmes veicināšanai, kā arī vecāku attieksme pret lasīšanu (Weigel, Martin, & Bennett, 2006). Šādā vidē bērniem ir brīvi pieejamas grāmatas un žurnāli, jēgpilni tiek izmantotas digitālās tehnoloģijas, kā arī pieaugušais sadarbojas ar bērnu, piemēram, kopīgi tiek lasītas grāmatas, meklēti pazīstami vārdi, lasīti apkārtējā vidē esoši uzraksti, tiek apmeklēta bibliotēka, tiek stāstīti stāsti, dziedātas dziesmas, tiek mācīti burti un apspriesti dažādi notikumi. Ieteicams grāmatas lasīšanā iesaistīt arī pašus bērnus, piemēram, uzdodot viņiem jautājumus par attēliem vai dzirdēto tekstu. Šādā vidē ne tikai attīstās bērna lasītprasme, bet veidojas arī attieksme pret lasīšanu, viņš mācās mīlēt grāmatas un gūst pieredzi lasīt ar prieku. Tā kā lielākai daļai vecāku nav pedagoģiskās izglītības un viņi cenšas attīstīt savu bērna lasītprasmi un veidot interesi par lasīšanu intuitīvi, bieži vien tā, kā to kādreiz ir darījuši viņu vecāki, svarīgs ir pirmsskolas skolotāju atbalsts. Ja sadarbība starp pirmsskolas skolotāju un ģimeni balstīsies uz savstarpējo uzticēšanos un empātiju, skolotājiem būs viegli noskaidrot, ko bērns jau var, prot un zina un kā viņam patīk mācīties lasīt. Piemēram, ja skolotājam izdodas noskaidrot, ka bērns mājās lasa komiksus, tad tieši komiksi būs veiksmīgā izvēle lasīšanai arī pirmsskolas pedagoģiskajā procesā.

To, kā un cik lielā mērā lasītprasmes attīstības procesā iesaistās ģimenes, nosaka vairāki faktori. Pirmkārt, tie ir ekonomiskie, sociālie un kultūras aspekti, otrkārt, tā ir vecāku personiskā bērniībā gūtā pieredze, treškārt, izpratne par lasītprasmes apguvi un attieksme pret lasīšanu. Pētījumi liecina, ka bērniem, kas nāk no ģimenēm ar zemu sociāli ekonomisko statusu, bieži vien ir zemāks lasītprasmes līmenis (Garrett-Peters et al., 2016). Līdzekļu trūkums, bezdarbs, vardarbība, nepietiekama piekļuve nepieciešamajai veselības aprūpei var būtiski ietekmēt bērnu mācīšanos ģimenē. Šādās situācijās ir nepieciešams papildus atbalsts no skolotāja puses, jo bērnam ir jāsasaista sava ģimenē gūtā pieredze ar to, kas no viņa tiek sagaidīts pirmsskolas izglītības grupā. Ja šāda atbalsta no pirmsskolas skolotāja puses nebūs, ir liela varbūtība tam, ka bērns turpmākajā mācību procesā var sastapties ar nopietnām grūtībām zemā lasītprasmes līmeņa dēļ.

Īpaši jārunā arī par 21. gadsimtam tipiskajām situācijām, kad bērna valoda atšķiras no pirmsskolas izglītības iestādē runātās valodas. Latvijā no 2023. gada septembra, īstenojot pāreju uz mācībām latviešu valodā, ir radies daudz jautājumu par to, kā atbalstīt bērnus un palīdzēt viņiem adaptēties latviskā vidē, tostarp arī mācīties lasīt latviski. Pētījumos (Espinoza, 2013) tiek uzsvērtā cieņpilnas attieksmes veidošana no pirmsskolas izglītības puses pret ģimenē lietoto valodu, piemēram, nodrošinot iespēju bērnam iepazīstināt vienaudžus ar savu mīļāko grāmatu dzimtajā valodā. No otras puses, svarīgi arī ģimenes vidē demonstrēt pozitīvu attieksmi pret pirmsskolas izglītības iestādē lietoto valodu, piemēram, iekļaujot mājas vidē lietas un priekšmetus, tostarp grāmatas un materiālus, kas reprezentē latviešu valodu.

Sadarbības veidošana ar ģimeni ir būtiska daļa no pirmsskolas skolotāja darba, liekot uzsvāru uz ģimeņu daudzveidību un izmantojot viņu stiprās puses, kā arī sniedzot nepieciešamos atbalstu – ieteikumus, kā ikdienā veidot situācijas, kurās bērnam rodas interese par lasīšanu un / vai vajadzība mācīties lasīt.

Ieteikumu sniegšanai var izmantot gan vecāku sapulces, gan arī individuālas sarunas ar vecākiem. Jau 1. pirmsskolas izglītības posmā organizētajā vecāku sapulcē ir ieteicams pārrunāt ar vecākiem, kā viņi var palīdzēt attīstīt bērnu sākotnējo lasītprasmi, pievēršot vecāku uzmanību būtiskiem aspektiem, piemēram, tam, ka burtu nosaukšanai jāizmanto skaņas (piemēram, v, d, m), nevis burtu nosaukumi (piemēram, vē, dē, em), ka bērnu uzmanība jāpievērš apkārtējā vidē esošiem un nozīmīgiem uzrakstiem, ka jāizvēlas vecumposmam atbilstošas grāmatas un izteiksmīgi tās jālasa priekšā, ka burtus vai vārdus var uzlīmēt uz bērnu interesējošām mantām, piemēram, uz mašīnītēm to numura zīmes, uz kluciem.

6. Kā pirmsskolas grupā veidot lasītrosinošu mācību vidi?

Runājot par lasītrosinošu mācību vidi, populārs kļūst jēdziens “lasīšanas ligzdas” (Igaunijas Lasīšanas asociācija, 2021; Schull, La Croix, Miller, Austin, & Kidd, 2021). Šī analogija tiek izmantota, lai atspoguļotu tos daudzus faktoros, kas ietekmē sākotnējās lasītprasmes veidošanos – līdzīgi kā katru ligzdu ietekmē ekosistēma, kurā tā ir izveidota, tāpat arī lasītprasmes attīstība ir atkarīga no apkārtējās vides – grupas *ekoloģijas*. Jēdziens grupas *ekoloģija* rosina pievērst uzmanību tam, kā organizēt grupas vidi, lai izraisītu bērnu interesi par lasīšanu un veicinātu lasītmācīšanos. Grupas *ekoloģiju* raksturo grupā pieejamie materiāli, bērnu un pedagogu darbošanās, iedibinātā dienas kārtība (Cambourne, 2002).

Grupā pieejamie materiāli ir svarīga grupas *ekoloģijas* daļa. Iespieddarbiem bagāta vide (bērnu pašu sacerētie teksti, zīmējumi, grāmatas, rakstāmpiederumi, piktogrammas u.tml.) veicina

tādas grupas kultūras veidošanos, kurā augstu tiek vērtēta lasītprasme. Šāda vide nodrošina bērniem bagātīgu materiālu lasīšanai un rakstīšanai un mudina viņus apzināties rakstītā teksta nozīmi (McGee, 2007), tajā skolotājs rāda, kā iespiestos materiālus izmantot rotaļu vajadzībām, un bērni mājās izmantot iespiestos materiālus dažādos veidos un dažādiem mērķiem.

Attēli, simboli un teksts, kas paredzēti, lai bērni ar to darbotos, ir jānovieto tā, lai piesaistītu uzmanību. Rakstāmpiederumiem, bērnu grāmatām un lasītprasmes apguvē izmantojamim priekšmetiem (piemēram, leļļu teātra atribūtiem, celtniecības centrā izvietotajiem uzrakstiem, burtu zīmogiem) jābūt redzamiem gan vizuāli, gan pieejamiem fiziski. Šiem materiāliem jābūt bērnu dabiskajā redzeslokā. Tas palielina iespējamību, ka viņi izmantos resursus personīgi nozīmīgā veidā. Piemēram, ir pierādīts, ka bērni biežāk mijiedarbojas ar grāmatām, kuras ir izvietotas, lai to priekšējais vāku ir redzams (Schull, La Croix, Miller, Austin, & Kidd, 2021), tāpēc grāmatu plaukti ar rindā sakārtotām “muguriņām” pirmsskolā nav efektīvi.

No vienas puses, iespiestie teksti, kas izvietoti tīši ar noteiktu nolūku “pareizajās vietās”, ļauj bērniem jēgpilni mijiedarboties ar tekstu. No otras puses, ir jāņem vērā, ka pārāk liels drukāto materiālu daudzums var novērst bērnu uzmanību. Vide, kas pārslogo bērnu uztveri, var mazināt interesi par lasīšanu.

Īpaša loma intereses par lasīšanu sekmēšanai un līdz ar to arī lasītprasmes attīstībai ir darbam ar tekstiem. Daiļliteratūras grāmatas aicina bērnus doties piedzīvojumu pilnā pasaulē kopā ar to varoņiem, aizceļot uz dažādām vietām un just līdzī. Informatīvie teksti mudina bērnus izmantot tos kā instrumentus, lai uzzinātu, kā pasaule darbojas. Mērķtiecīgi izvēloties tekstus lasīšanai grupā, skolotājs palīdz bērniem mācīties cienīt citas kultūras, valodas, atšķirīgu pieredzi (Schull, La Croix, Miller, Austin, & Kidd, 2021).

Taču materiāli paši par sevi “nedarbojas”. Līdzās tiem grupas *ekoloģiju* veido pirmsskolas pedagogu daudzveidīgie metodiskie paņēmieni, kurus viņi izmanto, lai atbalstītu bērnu sākotnējās lasītprasmes veidošanos. Īpaši vērtīgas ir pirmsskolas dienas ritā radītās situācijas, kurās bērniem ir iespēja attīstīt sākotnējo lasītprasmi, sadarbojoties ar pedagogu, vienaudžiem un mērķtiecīgi izmantojot pieejamos materiālus. Vislabāk ir tad, ja šīs situācijas ir kļuvušas par daļu no iedibinātās pirmsskolas dienas kārtības. Piemēram, katru rītu grupās tiek izmantots rīta aplis, kura laikā bērni parasti sasveicinās, pārrunā laika apstākļus, veic ierakstus dabas kalendārā. Taču rīta aplī varētu tikt ieviestas arī grāmatas, tā noslēgumā piedāvājot bērniem strādāt pāros un iesaistīties “lasīšanas sesijā”: sarunāties par grāmatām, šķirstīt grāmatas lappuses, pētīt attēlus, prognozēt, paust viedokli, apgūt jaunus vārdus. Lai tiktu galā ar šādu darbiņu, sākotnēji bērniem ir nepieciešams skolotāja atbalsts, tāpēc “lasīšanas sesiju” darbs ir jāorganizē, strādājot visiem kopā, tas ir, frontāli. Kad ieradums lasīt pārī ir izveidots, skolotājs var turpināt ieviest jaunas, jau pārī veicamas aktivitātes lasītprasmes veicināšanai.

Lasītrosinošas mācību vides veidošanā pirmsskolas grupās būtiski izmantot spēles un rotaļas. Tās sniedz bērniem iespēju “darbināt” lasītprasmi ar viņu pieredzi saistītās ikdienas situācijās. Rotaļas laikā bērni izspēlē stāstus, notikumus (piemēram, iešana uz veikalu un ēdiena gatavošana) un pat iecienītāko filmu vai televīzijas šovu sižetus. To darot, viņi izmanto arī lasīšanas prasmes, lai virzītu spēles scenārijus, piemēram, pieraksta kafejnīcas ēdienkarti, veido afišu, etiķetes u.tml.

Balstoties uz konstruktīvisma teorētiskajiem pamatiem (integrētiem kognitīvā, sociālā, kritiskā, radikālā un pragmatiskā konstruktīvisma pamatprincipiem), var definēt lasītrosinošas mācību vides pazīmes (Zariņa, 2012). Šīs pazīmes ir saistītas savā starpā, un tās var apvienot deviņās lasītrosinošo mācību vidi raksturojošu pazīmju grupās:

1. bērniem personiski nozīmīgs lasāmais materiāls,
2. daudzveidīgs lasāmais materiāls,
3. izvēles iespēju nodrošināšana bērniem lasītprasmes attīstības procesā,
4. uz bērnu sasniegumiem balstīta lasītprasmes attīstības izvērtēšana,
5. uz sadarbību balstīta lasītprasmes attīstība,
6. uz procesu vērsta lasītprasmes attīstība,
7. bērniem personiski nozīmīgs lasītprasmes attīstības process,
8. netīša lasītprasmes attīstība ikdienas situācijās,
9. ģimenes un pirmsskolas izglītības pieredzes saskaņošana lasītprasmes attīstības procesā (skat. 2. tabulu).

2. tab. Lasītrosinošanas mācību vides pazīmes (Zariņa, 2012)

Pazīmju grupas	Pazīmes
1. Bērniem personiski nozīmīgs lasāmais materiāls	<ul style="list-style-type: none"> – Lasāmais materiāls atbilstošs bērnu interesēm – Lasāmais materiāls atbilstoši bērnu vajadzībām – Lasāmais materiāls, ko ir veidojuši bērni, vecāki, skolotāji – Lasāmais materiāls, ar ko bērni sastopas apkārtējā vidē ikdienā
2. Daudzveidīgs lasāmais materiāls	<ul style="list-style-type: none"> – Lasāmais materiāls, kas atbilst dažādiem bērnu lasītprasmes attīstības līmeņiem (burti, zilbes, vārdi, teikumi, teksts) – Lasāmais materiāls, kas atbilst dažādiem utveres veidiem (audiālajam, vizuālajam, taktīlajam, kinestētiskajam) – Lasāmais materiāls dažādās valodās – Dažādu stilu (daiļliteratūras, populārzinātniskie, lietišķie, publicistiskie, sarunvalodas) un žanru teksti (piemēram, pasakas, mīklas, afišas, receptes, reklāmas, ēdienkarte, atgādnis, vārdu “banka” utt.)

3. Izvēles iespēju nodrošināšana bērniem lasītprasmes attīstības procesā	<ul style="list-style-type: none"> – Bērni intereses un vēlēšanās lasīt pamanīšana un izmantošana lasītprasmes attīstībai – Iespēja bērniem pašiem izvēlēties lasāmo materiālu – Iespēja bērniem pašiem izvēlēties sev lasīšanai ērtāko vietu
--	--

4. Uz bērnu sasniegumiem balstīta lasītprasmes attīstības vērtēšana	<ul style="list-style-type: none"> – Bērnu sasniegumi lasītprasmes attīstības procesā tiek ievēroti un uzturēti ar uzslavu, uzmundrinājumu – Bērniem tiek sniegta uz lasītprasmes attīstību vērsta atgriezeniskā saite – Lasītprasmes attīstības procesā tiek akcentēti bērna sasniegumi – Bērni paši vērtē savus lasītprasmes attīstībā gūtos sasniegumus
5. Uz sadarbību balstīta lasītprasmes attīstība	<ul style="list-style-type: none"> – Bērni lasa, sadarbojoties savā starpā – Bērni lasa, sadarbojoties ar skolotāju – Pēc nepieciešamības individuāls skolotājas bērniem
6. Uz procesu vērsta lasītprasmes attīstība	<ul style="list-style-type: none"> – Bērni mācās lasīt katrs savā tempā – Uzmanība tiek pievērsta tam, kā bērni mācās, tas ir, procesam – Uzmanība tiek pievērsta bērnu intereses par lasīšanu rosināšanai
7. Bērniem personiski nozīmīgs lasītprasmes attīstības process	<ul style="list-style-type: none"> – Tiek radītas situācijas, kurās bērniem rodas nepieciešamība izmantot rakstīto informāciju personisko mērķu sasniegšanai – Tiek ņemta vērā bērna personiskā pieredze
8. Netīša lasītprasmes attīstība ikdienas situācijās	<ul style="list-style-type: none"> – Tiek atbalstīta un sekmēta jebkura bērnu iniciatīva lasīt – Bērniem ir iespēja lasīt visas dienas garumā – Bērni mācās lasīt netīši, piedaloties rotaļdarbībā
9. Ģimenes un pirmsskolas izglītības pieredzes saskaņošana lasītprasmes attīstības procesā	<ul style="list-style-type: none"> – Vecāki tiek izglītoti, kā ģimenē labāk bērnus mācīt lasīt – Vecākiem tiek piedāvāta iespēja vērot, kā bērni mācās lasīt pirmsskolas grupās – Ģimenes pieredze lasītmācīšanā tiek uzskatīta par svarīgu un ņemta vērā

Šīs pazīmes var būt noderīgas skolotājiem, lai veidotu lasītrosinošu mācību vidi pirmsskolas izglītības grupās, kā arī lai izvērtētu, vai grupās esošā mācību vide atbilst lasītrosinošas mācību vides pamatprincipiem.

8. Kā vērtēt apgūto lasītprasmi pirmsskolā?

Lasītrosinošā mācību vidē pirmsskolā uzsvars ir uz sākotnējās lasītprasmes attīstības procesu, taču mērķis ir palīdzēt katram bērnam apgūt lasītprasmi – attīstīt lasīšanas tehniku, veicināt izlasītā izpratni, rosināt interesi par lasīšanu. Tāpēc laikā, kad bērns mācās lasīt, svarīga

loma ir vērtēšanai – tā ir nepieciešama, lai sasniegtu konkrētus mērķus un sniegtu pierādījumus par bērna prasmēm noteiktā laikā. Vērtēšana palīdz bērnam un viņa ģimenei iegūt informāciju par lasītprasmes apguves progresu. Vērtēšana ir būtiska arī pedagogam, lai pieņemtu jēgpilnus lēmumus par to, ko un kādā veidā darīt turpmāk, lai veicinātu katra bērna lasītprasmes progresu. Vērtēšana palīdz pedagogam arī saskatīt bērnus, kuriem ir nepieciešams papildus atbalsts.

Lai atbildētu uz jautājumu, kā vērtēt bērnu sākotnējo lasītprasmi pirmsskolā, vispirms jāaplūko sākotnējās lasītprasmes kritēriji. 3. tabulā piedāvātie kritēriji sagrupēti atbilstoši trim būtiskiem sākotnējās lasītprasmes aspektiem:

1. lasīšanas tehnikas apguve, lasītā izpratne,
2. lasītprasmes attīstības process,
3. attieksme pret lasīšanu (Zariņa, 2012).

3. tab. Lasītprasmes attīstības vērtēšanas kritēriji pirmsskolā (Zariņa, 2012)

Izvērtējams lasītprasmes attīstības saturs	Kritēriji
Lasīšanas tehnika	Atbilstoši savām vecuma īpatnībām un individuālajā iespējām <ul style="list-style-type: none"> – saklusa skaņas vārdā – pazīst burtus – lasa zilbes/vārdus – saprot izlasīto
Lasītprasmes attīstības process	<ul style="list-style-type: none"> – Sadarbojas ar citiem bērniem: palīdz vai prasa palīdzību, kopā spēlē ar lasīšanu saistītas spēles u.tml. – Ar skolotāja palīdzību atpazīst burtus, lasa vārdus u.tml. – Iesaistās ar lasītprasmes attīstību saistītā rotaļdarbībā – Iesaistās lasāmā materiāla veidošanā – Lasa grupā izvietoto lasāmo materiālu – Izmanto grupā izvietoto lasāmo materiālu savā rotaļdarbībā – Apgūto lasītprasmi izmanto mācību un ikdienas situācijās savu mērķu sasniegšanai
Attieksme pret lasīšanu	<ul style="list-style-type: none"> – Izrāda interesi par lasīšanu un vēlēšanos lasīt – Izrāda interesi par apkārtējā vidē izvietoto rakstisko informāciju (tostarp grāmatām) – Apgūto lasītprasmi izmanto, lai gūtu emocionālu gandarījumu, piemēram, prieku, lepnumu

Lai secinātu par bērna lasītprasmes attīstību, ir jāiegūst dati par visiem trim 3. tabulā minētajiem sākotnējās lasītprasmes aspektiem. Tāpēc uz bērna lasītprasmes attīstību orientētas pedagoga profesionālās darbības būtiska daļa ir dažādu vērtēšanas rīku izmantošana un iegūto datu interpretēšana. Lai veidotu bērniem veiksmīgu lasītāju pieredzi, pedagogiem jāklūst par vērtēšanas ekspertiem (Schull, La Croix, Miller, Austin, & Kidd, 2021).

Turpmāk tiek aprakstīti *vērtēšanas rīki* – dažas vērtēšanas metodes (*anekdotiskas* piezīmes, novērošanas piezīmes, kontrolsaraksti, artefakti, biežuma uzskaitē), ko pedagogi var izmantot, lai novērtētu bērna sākotnējo lasītprasmi. Vērtēšanas metodes ir elastīgas, un tās var izmantot dažādos veidos, savstarpēji kombinējot un pielietojot visas dienas garumā. Metodes pamatā ir izmantojamas formatīvās vērtēšanas veikšanai.

Anekdotiskas piezīmes ir īsas un aprakstošas piezīmes, kas tiek veiktas, fiksējot konkrētu bērna darbību (Mindes & Jung, 2015). Skolotāji raksta *anekdotiskas* piezīmes, lai fiksētu ar lasītprasmi saistītās aktivitātes, kuras pamana grupā. Piemēram, ja skolotājs ierauga, ka kāds no bērniem darbojas ar magnētiskajiem burtiem vai skatās grāmatu lasīšanas centrā, skolotājs to pieraksta un savas piezīmes apkopo kartotēkā. Novērošana un piezīmju veikšana iepriekš netiek plānota, tā notiek tad, kad rodas konkrēta situācija, piemēram, kad bērni, spēlējoties ar saviem vienaudžiem, izmanto lasīšanu spēles mērķu sasniegšanai. Kartotēkā uzkrāto informāciju var izmantot, lai secinātu par bērna iesaistīšanos lasītveicinošās aktivitātēs pēc personiskas iniciatīvas un spriestu par bērna interesi par lasīšanu, kā arī lai plānotu turpmākās aktivitātes grupā.

Novērošanas piezīmes ir detalizētas un visaptverošas piezīmes, ko skolotājs pieraksta noteiktā laika posmā, piemēram, brīdī, kad bērni no dotajiem burtiem liek izvēlēta attēla nosaukumu vai kad lasa “runājošajā sienā” izvietoto dienas “noslēpumu”. Tās var aptvert viena bērna vai veselas bērnu grupas iesaistīšanos lasītprasmes aktivitātēs īsā laika periodā, parasti 5–10 minūtes. Šī vērtēšanas metode paredz nepārtrauktu mērķtiecīgu novērošanu, kuras laikā kopā ar bērniem darbojas skolotāja palīgs vai otrs skolotājs. Pirms novērošanas ieteicams identificēt novērojamo bērnu vai bērnus, kontekstu un novērošanas ilgumu. Novērošanas laikā ieteicams aprakstīt ne tikai verbālo informāciju, bet visu bērna darbību, tostarp ķermeņa kustības, žestus, sejas izteiksmes. Novērošanas piezīmēs atspoguļojami tikai novērotie fakti, un būtu jāatturas izteikt spriedumus vai pieņēmumus par bērna progresu. Pedagogi novērošanas piezīmes var izmantot visa gada garumā, un tās parāda bērna izaugsmi lielākā laika periodā.

Kontrolsaraksti ir noderīga metode, lai ātri apkopotu informāciju par lasīšanas prasmēm (Mindes & Jung, 2015), kas raksturo lasīšanas tehnikas apguvi, piemēram, burtu atpazīšanu, prasmi izlasīt zilbi, saklausīt skaņas vārdā. Kontrolsarakstus skolotājs iepriekš sagatavo (izstrādā veidlapu) un aizpilda, veicot novērošanu. Vislabāk novērot bērna darbību pēc viņa iniciatīvas izvēlētas spēles laikā, taču iespējams arī to veikt, piedāvājot bērnam kopā ar skolotāju izspēlēt

noteiktu, uz novērošanas mērķi orientētu spēli. Kontrolsaraksti nenorāda, cik labi bērnam klājas, tie reģistrē, kad bērns ir vai nav apguvis noteiktu prasmi. Kontrolsaraksta piemērs dots 4. tabulā.

4. tab. Kontrolsaraksta piemērs sākotnējās lasītprasmes vērtēšanai

Spēle / materiāls, ar ko bērns darbojas vērtēšanas laikā: Didaktiskā spēle lielo un mazo iespiesto burtu atpazīšanai									
Konteksts: Skolotājs aicina bērnu izspēlēt spēli un spēles laikā atzīmē ar “X”, cik un kādus burtus atpazīst. Spēle bērniem ir pazīstama, jo viņi to vairākkārt ir spēlējuši kopā.									
Prasme: atpazīst lielos un mazos iespiestos burtus.									
Bērna vārds: Samanta									
Laiks: __. __. ____.									
Burti									
Aa		Ēē		Jj		Ņņ		Uu	
Āā	X	Ff		Kk	X	Oo		Ūū	
Bb		Ggg		Ķķ		Pp		Vv	X
Cc	X	Ģģ		Ll		Rr		Zz	
Čč	X	Hh		Ļļ		Ss	X	Žž	
Dd		Ii		Mm	X	Šš			
Ee		Īī		Nn		Tt			

Artefakti sniedz pierādījumus par bērnu lasītprasmi un par to, kā viņi ir mācījušies noteiktā brīdī. Fotoattēli, videoieraksti, bērnu darbi, audio ieraksti – tie ir daži artefaktu piemēri, ko pedagogs laika gaitā var vākt, lai izprastu bērnu lasītprasmes attīstības procesu. Svarīgi pieņemt lēmumu par to, kurus artefaktus vākt, lai pēc tiem varētu spriest par bērna sniegumu. Ieteicams par katru bērnu nedēļā savākt vismaz vienu artefaktu, kas liecina par viņa lasītprasmi (piemēram, fotoattēlu, īsu video, audio ierakstu utt.). Artefaktus ir sarežģītāk apkopot un uzglabāt – tas prasa no pedagoga atbilstošas digitālās kompetences, taču tā ir efektīva datu vākšanas metode ar augstu ticamības pakāpi. Savākto datu apkopošanu un analīzi pedagogs veic pēc to savākšanas.

Biežuma uzskaitē tiek izmantota, lai dokumentētu, cik bieži notikums notiek. Atšķirībā no iepriekš aprakstītajām datu vākšanas metodēm, kurās tiek iegūti kvalitatīvie dati, biežuma uzskaites laikā tiek vākti kvantitatīva informācija. Pedagogs reģistrē, cik reižu bērns piedalās noteiktā lasītprasmes aktivitātē. Piemēram, cik bieži bērns patstāvīgi izvēlas lasīt grāmatu grupas bibliotēkā vai iesaistās burtu apguves spēlēs. Informācija, ko sniedz šāda biežuma uzskaitē, ir ierobežota, jo tajā netiek uzskaitītas visas situācijas, kurās bērns izmanto lasītprasmi (piemēram,

ja bērns virtuves centrā veido pavārgrāmatas un recepšu kartītes). Līdz ar to biežuma uzskaitē nav izmantojama kā vienīgā metode, lai izdarītu secinājumus par bērna lasītprasmes attīstību. Biežuma uzskaitē var būt efektīvāka, ja to izmanto, lai noteiktu, cik bieži vai cik ilgi bērni noteiktā laika periodā izmanto konkrētus lasītprasmes apguvei piedāvātos materiālus. Šāda veida dati var palīdzēt pamanīt to, kas bērnu īpaši interesē un veikt nepieciešamās izmaiņas grupas mācību vidē.

Tā kā par bērnu sasniegumiem lasītprasēm ir svarīgi informēt ne tikai ģimenes locekļus, bet arī citas ieinteresētās puses, piemēram, izglītības iestādes atbalsta personālu, vadību, tad pedagogiem ir svarīgi apkopot bērnu lasītprasmes rezultātus un dalīties šajā informācijā ar citiem. Apkopotā informācija palīdz diskusijās ar vecākiem, kolēģiem un citiem speciālistiem, kā arī ir svarīga lēmumu pieņemšanā par veiksmīgai bērna lasītprasmes attīstībai nepieciešamo atbalstu. Efektīvu iegūto datu apkopošanas metožu piemēri, ko pedagogi var izmantot vecāku un kolēģu informēšanai par bērnu sasniegumiem lasītprasmes jomā, ir runājošās sienas un portfolio.

Runājošās sienas nodrošina iespēju dalīties ar bērnu darbiem, publicēt bērnu veidotos plānus un apkopot problēmas, kuras viņi vēlas risināt. Runājošās sienas ir informācijas apkopošanas metode, kas izmantojama, lai atspoguļotu mācību procesu tā, kā tas notiek. Runājošo sienu mērķis ir padarīt mācīšanos redzamu. Runājošās sienas veidošanā aktīvi iesaistās paši bērni, daloties ar to, kas viņus interesē un ko viņi par to vēlas uzzināt vairāk. Vienlaikus tas ir arī jēgpilns grupā lasāmais materiāls, ko bērni paši veido un izmanto ikdienā. Jaunākajās grupās runājošo sienu veido skolotājs – stāsta un pieraksta savu stāstīto bērniem uzskatāmā veidā (parasti līdzās vārdiem izmantojot arī piktogrammas), pēc tam pedagogs pieraksta bērnu teikto, tad mudina bērnus rakstīt kopā ar viņu un pašiem. Lai “runājošās sienas” būtu efektīvas, tās ir “jādarbina”, tas ir, jāpievērš bērnu uzmanība, jāaicina lasīt un papildināt kopā ar skolotāju un vienaudžiem.

Portfolio palīdz fiksēt bērnu mācīšanos un attīstību laika gaitā. Portfolio var būt dažādās formās, un tos var izmantot dažādiem mērķiem, piemēram, Portfolio var izmantot, lai apkopotu pierādījumus par bērna lasītprasmes izpausmēm. Pedagoģs var sadarboties ar bērniem, lai atlasītu artefaktus, kurus viņi vēlētos paturēt kā lasītprasmes pierādījumus. Ja pedagogs aicina bērnus piedalīties portfolio izvērtēšanā, tas ļauj viņiem kļūt būt aktīviem mācīšanās procesa dalībniekiem.

8. IETEIKUMI SKOLOTĀJIEM LASĪTPROSINOŠAS MĀCĪBU VIDES VEIDOŠANAI PIRMSSKOLĀ

Ieteikumi ir izstrādāti pirmsskolas skolotāju atbalstam ar mērķi palīdzēt pedagogiem pirmsskolas grupās mērķtiecīgi veidot lasītprasinošu mācību vidi un ir balstīti uz šādiem konstruktīvās pieejas pamatprincipiem (Zariņa, 2022):

- izmantojamais lasāmais materiāls, metodes, paņēmieni, darba formas tiek pielāgoti bērna interesēm un vajadzībām;
- lasītprasme tiek apgūta lasīšanas tehnikas, satura izpratnes un pozitīvas attieksmes pret lasīšanu veidošanās vienotībā;
- līdzās konkrētajam sasniedzamajam rezultātam uzmanība tiek pievērsta lasītprasmes attīstības procesam un bērna aktīvai līdzdalībai šajā procesā;
- bērniem ir iespēja mācīties lasīt, gan sākot no skaņas, burta un zilbes, gan arī uzreiz lasot sev personiski nozīmīgu informāciju.

Lasītrosinošā mācību vidē nozīme tiek pievērsta trīs komponentiem: bērnu motivēšanai lasīt, lasītprasmes attīstības procesam un lasāmajam materiālam. Šie komponenti ir savā starpā saistīti, un turpmāk tiek aprakstītas katram no tiem raksturīgās vairākas pazīmes.

Ieteikumi bērnu motivēšanai lasītrosinošā mācību vidē pirmsskolā

Motivēt bērnus lasīt skolotājs var, atbalstot viņu iniciatīvu, darbojoties ar viņiem kā ar līdzvērtīgiem sadarbības partneriem, rosinot interesi par lasīšanu, uzsverot gūtos sasniegumus un novērtējot tos ar uzslavu un atzinību, lielāku uzmanību pievēršot lasītprasmes attīstības procesam, nevis noteiktā laikā gūstamam ātram rezultātam, izmantojot ģimenes pieredzi un sniedzot atbalstu ģimenei lasītprasmes attīstības procesa nodrošināšanai.

- Bērnu iniciatīvu var atbalstīt, (1) atbalstot ar lasītprasmes attīstību saistītu bērna aktivitāti visa pirmsskolas pedagoģiskā procesa laikā, (2) izmantojot rotaļdarbību laikā uz bērna iniciatīvu balstītas aktivitātes un lasāmo materiālu, (3) pievēršot īpašu uzmanību to bērnu izrādītajai iniciatīvai, kuru dzimtā valoda atšķiras no pirmsskolas izglītības mācībvalodas.
- Darboties ar bērniem kā ar līdzvērtīgiem sadarbības partneriem var, (1) veicot ikdienā pedagoģisko novērošanu ar mērķi pamanīt un izmantot tās situācijas, kad bērni izrāda interesi par lasāmo materiālu vai lasīšanu, (2) iesaistoties to bērnu aktivitātēs, kas neizrāda interesi par lasāmo materiālu un lasīšanu, un sasaistot šīs aktivitātes ar lasītprasmes attīstību, (3) izvēloties lasītprasmes attīstībai rotaļdarbību laikā tādas aktivitātes, kurās skolotājs darbojas kopā ar bērnu.
- Bērnu interesi par lasīšanu var rosināt, (1) izmantojot lasītprasmes attīstībai rotaļnodarbību laikā rotaļas, ar ikdienas dzīvi saistītas problēmsituācijas, lasot bērniem personiski nozīmīgu informāciju, (2) sadarbībā ar bibliotēku organizējot dažādas aktivitātes, (3) izvēloties grāmatas lasīšanai grupā sadarbībā ar bērniem un balstoties uz viņu personiskajām vajadzībām, interesēm un atbilstoši viņu valodas attīstības līmenim, (4) lasot grāmatas mērķtiecīgi izvēlētā laikā un veidā un iesaistot tās lasīšanā arī pašus bērnus, (5) sniedzot individuālu atbalstu pirms un/vai pēc grāmatas lasīšanas tiem bērniem, kuru dzimtā valoda atšķiras no pirmsskolas mācībvalodas.

- Lasītprasmes attīstībā gūtos sasniegumu var uzsvērt un novērtēt ar uzslavu un pamudinājumu, (1) novērtējot katra bērna iniciatīvu un paslavējot par iesaistīšanos lasītprasmes attīstības procesā, (2) novērtējot katra bērna gūtos sasniegumus un pamudinot turpināt darboties, (3) uzskatot kļūdas par dabisku parādību lasītprasmes attīstības procesā, (4) sniedzot uz attīstību vērstu atgriezenisko saiti, nodrošinot, ka bērniem veidojas pozitīva lasītprasmes attīstības pieredze, nostiprinās interese par lasīšanu un vēlēšanās lasīt.

- Akcentēt lasītprasmes attīstības procesu var, (1) pievēršot uzmanību tam, lai katrs bērns iesaistītos lasītprasmes attīstības procesā, nevis konkrētam, noteiktā laikā sasniedzamam ātram rezultātam, (2) izmantojot lasītprasmes attīstībai rotaļdarbību un ar ikdienas dzīvi saistītas situācijas, (3) pievēršot uzmanību tam, lai katrā ar lasītprasmes attīstību saistītā aktivitātē tiktu integrēta lasīšanas tehnikas apguve, izlasītā satura izpratne un pozitīvas attieksmes pret lasīšanu veidošanās.

- Ģimenes pieredzi lasītprasmes attīstībā var izmantot, (1) iepazīstot katra bērna ģimenes sociālo, kultūras un valodas pieredzi un ar šo pieredzi saistot lasītprasmes attīstībā izmantojamo lasāmo materiālu un aktivitātes, (2) iepazīstot katra bērna ģimenes pieredzi lasītprasmes attīstībā, cienot un atzinīgi novērtējot šo pieredzi, (3) rosinot bērnu vecākus dalīties savā lasītprasmes attīstības pieredzē, (4) rosinot bērnus izmantot ģimenē gūto lasītprasmes attīstības pieredzi un cienīt atšķirīgo pieredzi.

- Atbalstu vecākiem lasītprasmes attīstības veicināšanai ģimenē var sniegt, (1) veidojot emocionāli labvēlīgu vidi uz savstarpējo cieņu un uzticību balstītai skolotāja un vecāku sadarbībai, (2) uzklusot, atzinīgi novērtējot vecāku viedokli un individuālā sarunā pēc nepieciešamības dodot konstruktīvus padomus viņu pieredzes pilnveidei, (3) sapulcēs kopā ar vecākiem veidojot lasāmo materiālu un apspriežot tā izmantošanas iespējas bērnu lasītprasmes attīstībai ģimenē, (4) rosinot vecākus uzdot ar lasītprasmes attīstību ģimenē saistītus jautājumus, (5) iepazīstinot vecākus ar lasītprasmes attīstībai pirmsskolā izmantojamo materiālu un nodrošinot iespēju vecākiem šo materiālu izmantot lasītprasmes attīstībai ģimenē.

Ieteikumi lasītprasmes attīstības procesa organizēšanai lasītrosinošā mācību vidē pirmsskolā

Organizēt lasītrosinošai mācību videi pirmsskolā atbilstošu lasītprasmes attīstības procesu skolotājs var, nodrošinot iespēju bērniem izvēlēties lasītprasmes attīstības veidu, laiku, vietu, lasāmo materiālu un iespēju mācīties katram bērnam savā tempā, balstoties uz bērnu sadarbību un personisko pieredzi, rosinot bērniem izvērtēt savus sasniegumus, lasītprasmes attīstības aktivitātes

integrējot visā pirmsskolas pedagoģiskajā procesā formālās un neformālās situācijās, rosinot vecākus vērot un iesaistīties lasītprasmes attīstībai pirmsskolā organizētajā aktivitātēs.

- Nodrošināt iespēju bērniem izvēlēties lasītprasmes attīstības veidu var, (1) piedāvājot rotaļdarbību laikā ar lasītprasmes attīstību saistītajās aktivitātēs pēc izvēles darboties individuāli, pāri vai grupā, (2) piedāvājot rotaļdarbību laikā izvēlēties par sadarbības partneri skolotāju un/vai saņemt nepieciešamo skolotāja atbalstu, (3) rosinot bērniem cienīt citam citu un dažādās izvēles.

- Nodrošināt iespēju bērniem izvēlēties laiku lasītprasmes attīstībai var, (1) radot apstākļus, kas sekmē bērnu iesaistīšanos lasītprasmes attīstību veicinošās aktivitātēs pēc personiskas iniciatīvas un/vai pēc skolotāja rosinājuma visas dienas garumā, (2) uzskatot rotaļnodarbības un ikdienas situācijas par līdzvērtīgām lasītprasmes attīstības procesā un piedāvājot bērniem iespēju mācīties lasīt tad, kad ir radusies interese, (3) izmantojot lasītprasmes attīstībai ikvienu situāciju, kurā bērni izrāda iniciatīvu un interesi par lasīšanu un/vai lasāmo materiālu.

- Balstīties uz bērnu sadarbību var, (1) organizējot mērķtiecīgi lasītprasmes attīstībai uz bērnu sadarbību balstītas aktivitātes rotaļdarbību laikā, (2) rosinot bērnus lasītprasmes attīstības procesā sadarboties un palīdzēt cits citam, (3) sekmēt ar lasītprasmes attīstību saistīto aktivitāšu laikā uz savstarpēju cieņu balstītu saskarsmi bērnu starpā.

- Rosināt bērnus izvērtēt savus sasniegumus var, (1) aicinot bērnus mērķtiecīgi rotaļdarbību laikā izvērtēt savus sasniegumus lasītprasmes attīstībā, (2) radot apstākļus sistemātiskai pašizvērtēšanai ar lasītprasmes attīstību saistītajās aktivitātēs, (3) mudinot bērnus pozitīvi izvērtēt savu un citu bērnu lasītprasmes attīstībā gūtos sasniegumus;

- Nodrošināt iespēju bērniem izvēlēties vietu lasītprasmes attīstībai var, (1) piedāvājot iespēju bērniem uz skolotāja iniciatīvu balstītās lasītprasmes aktivitātēs lasīt gan pašu izvēlēta, gan skolotāja ieteiktā vietā, (2) piedāvājot iespēju bērniem lasīt pēc personiskas iniciatīvas ikdienas situācijās pašu izvēlēta vietā.

- Nodrošināt iespēju bērniem izvēlēties lasāmo materiālu, var (1) rosinot bērnus visas dienas garumā izvēlēties un darboties ar visu grupā un ārpus grupas telpas izvietoto lasāmo materiālu, (2) izmantojot rotaļdarbību laikā to lasāmo materiālu, par kuru bērni izrāda interesi, (3) radot ar bērna pieredzi saistītas problēmsituācijas, kurās skolotāja lasītprasmes attīstībai sagatavotais materiāls kļūst par bērnu izvēlētu lasāmo materiālu.

- Lasītprasmes attīstības aktivitātes var integrēt visā pirmsskolas pedagoģiskajā procesā formālās un neformālās situācijās, (1) integrējot lasītprasmes attīstību veicinošās aktivitātes visas dienas garumā, (2) sniedzot bērniem pēc nepieciešamības individuālu atbalstu lasītprasmes attīstībai, (3) pievēršot uzmanību lasītprasmes attīstībai lasīšanas tehnikas, lasītā satura izpratnes un bērnu attieksmes pret lasīšanu veidošanās vienotībā.

- Balstīties uz bērnu personisko pieredzi var, (1) rotaļdarbības laikā mērķtiecīgi izmantot ar bērnu personisko pieredzi saistītu lasāmo materiālu un nodrošinot iespēju bērniem ar šo materiālu darboties pēc personiskas iniciatīvas, (2) pievēršot uzmanību to bērnu pieredzes sasaistīšanai ar lasītprasmes attīstības aktivitātēm, kuri ikdienas situācijās neizrāda interesi par lasīšanu.

- Rosināt vecākus vērot un iesaistīties lasītprasmes attīstības procesā pirmsskolā var, (1) pēc iespējas nodrošinot iespēju vecākiem vērot lasītprasmes attīstību grupā, (2) sekmējot vecāku aktīvu iesaistīšanos grupā notiekošajās lasītprasmes attīstības aktivitātēs, (3) veidojot tādu vidi, kurā vecāku pieredze un palīdzība tiek novērtēta un kurā tiek atzīti viņu bērnu sasniegumi.

- Akcentēt dabisku, katram bērnam savā tempā notiekošu lasītprasmes attīstību var, (1) nodrošinot iespēju katram bērnam rotaļdarbību laikā mācīties lasīt savā tempā, (2) nodrošinot iespēju katram bērnam gūt panākumus lasītprasmes attīstībā, (3) akcentējot netīšu lasītprasmes attīstību un sekmējot lasītprasmes tehnikas apguvi lasīšanas laikā.

Ieteikumi lasītrosinošā mācību vidē pirmsskolā atbilstoša lasāmā materiāla izmantošanai

Lasītrosinošai mācību videi pirmsskolā atbilstošs ir tāds lasāmais materiāls, kas ir saistīts ar bērnu interesēm, vajadzībām, dažādiem lasītprasmes attīstības līmeņiem un uztveres veidiem, ar bērnu ikdienas dzīvi un apkārtējo vidi, ir dažādās valodās rakstīts un tā veidošanā tiek iesaistīti bērni un vecāki.

- Veidot bērnu interesēm atbilstošu lasāmo materiālu var, (1) veidojot līdzās pirktajam lasāmajam materiālam uz konkrētas grupas bērnu interesēm balstītu lasāmo materiālu, (2) veidojot uz bērnu darbības novērošanu ikdienas situācijās balstītu lasāmo materiālu, (3) mainot un sistemātiski papildinot grupas telpā izvietoto lasāmo materiālu.

- Veidot dažādiem bērnu lasītprasmes attīstības līmeņiem atbilstošu lasāmo materiālu var, (1) izvietojot visās vecuma grupās burtus, vārdus, teikumus un tekstu, (2) izvietojot jaunāko bērnu grupās spilgtu, krāsainu un bērniem vizuāli pievilcīgu lasāmo materiālu, vecākajās grupās izvietojot bērniem saturiski nozīmīgu lasāmo materiālu, (3) izvietojot grupā dažādam lasītprasmes attīstības līmenim atbilstošas grāmatas.

- Veidot dažādās valodās rakstītu lasāmo materiālu var, (1) izvietojot grupā līdzās lasāmajam materiālam pirmsskolas mācībvalodā arī lasāmo materiālu dažādās valodās un mērķtiecīgi pievēršot bērnu uzmanību šim materiālam, (2) veicinot bērnu izpratnes veidošanos par to, ka lasāmais materiāls var būt dažādās valodās rakstīts un sekmējot cieņu un interesi par šo materiālu.

- Bērnu un vecākus lasāmā materiāla veidošanā iesaistīt var, (1) sagatavojot un rosinot vecākus iesaistīties lasāmā materiāla veidošanā, (2) rosinot bērnus iesaistīties ar savu pieredzi

saistīta lasāma materiāla veidošanā; (3) rosināt bērnus pēc personiskas iniciatīvas veidot lasāmo materiālu, (4) atbalstot bērnus pēc nepieciešamības lasāmā materiāla veidošanā, (5) uzskatīt bērnu veidoto lasāmo materiālu par līdzvērtīgu citam grupā izvietotajam lasāmajam materiālam un mērķtiecīgi veidojot situācijas šī materiāla izmantošanai.

- Dažādiem uztveres veidiem atbilstošu lasāmo materiālu var veidot, (1) izvietojot grupā audiālajam, vizuālajam, kinestētiskajam un taktilajam uztveres veidam atbilstošu lasāmo materiālu, (2) veidojot uz bērnu interesēm balstītu dažādiem uztveres veidiem atbilstošu lasāmo materiālu, (3) izmantojot vecāku atbalstu lasāmā materiāla veidošanā.

- Bērnu vajadzībām atbilstošu lasāmo materiālu var veidot, (1) izvietojot grupā tādu lasāmo materiālu, ko bērni var izmantot savu mērķu sasniegšanai, (2) izvietojot grupā tādu lasāmo materiālu, ar kuru bērni var aktīvi darboties, (3) veidojot materiālu uz pedagoģiskās novērošanas un ģimenes pieredzes pamata.

- Veidot ar bērnu ikdienas dzīvi un apkārtējo vidi saistītu lasāmo materiālu var, (1) izmantojot apkārtējā vidē sastopamo un ar ikdienas dzīvi saistīto lasāmo materiālu, (2) saistot lasītprasmes attīstības aktivitātes ar informāciju tehnoloģijām, (3) veidojot un izmantojot ar bērnu ikdienas dzīvi saistītu lasāmo materiālu.

Visi izstrādātie ieteikumi ir vienlīdz nozīmīgi, un tie ir izmantojami lasītprasmes attīstībai veidotajā lasītrosinošā mācību vidē pirmsskolā kā vienots veselums. Tā kā šie ieteikumi detalizēti apraksta lasītprasmes attīstībai veidotās lasītrosinošās mācību vides pirmsskolā teorētisko pamatu un praktisko izmantošanu pirmsskolā, tad to mērķauditorija ir pirmsskolas skolotāji, taču izstrādātos ieteikumus var izmantot arī lasītprasmes attīstības politikas veidotāji Latvijas pirmsskolas izglītībā, metodisko materiālu autori, topošie pirmsskolas skolotāji, kā arī docētāji, kas strādā ar studiju programmas „Pirmsskolas skolotājs” studējošajiem, pirmsskolas skolotājiem paredzēto profesionālās kvalifikācijas pilnveides kursu vadītāji. Bērnu vecāki izstrādātos ieteikumus var izmantot, lai gūtu pieredzi lasītprasmes attīstību veicinošas vides veidošanai ģimenē (Zariņa, 2022). Ieteikumus turpmāk var papildināt ar konkrētu piemēru aprakstiem.

Izmantotā literatūra

Andersone, G., Arājs, R., Drulle, V., Ikale, I., Krastiņa, E., & Volāne, E. (2011). *Raibā pasaule. 6 gadi. Mana grāmata*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Anspoka, Z., Birzgale, E., Dzērve, I., Gribuste, E., Helmane, I. & Leite, I. (2011b). *Sākam mācīties. Otrā grāmata*. Rīga: Lielvārds.

Anspoka, Z., Birzgale, E., Dzērve, I., Gribuste, E., Helmane, I., & Leite, I. (2011a). *Sākam mācīties. Pirmā grāmata*. Rīga: Lielvārds.

Baltiņš, M., & Druvieta, I. (2017). *Ceļavējš cilvēku ciltij*. Rīga: LVA.

- Brostrom, S. (2006). Care and Education: Towards a New Paradigm in Early Childhood Education. *Child Youth Care Forum*, 35, 391–409.
- Cambourne, B. (2002). From conditions of learning to conditions of teaching. *The Reading Teacher*, 55(4), 358–360. Skatīts: <https://www.jstor.org/stable/20205062>
- Center on the Developing Child. (2007). *The science of early childhood development*. Skatīts: www.developingchild.harvard.edu
- Dougiamas, M. (1998). *A journey into konstruktivism*. Skatīts: <http://daugiamas.com/writing/constructivism.html>
- Espinoza, L. (2013). PreK–3rd: Challenging common myths about dual language learners. An update to the seminal 2008 report. *Foundation for Child Development Policy to Action Brief. No. 10*. Skatīts: <https://www.fcd-us.org/prek-3rd-chal...ort/#node-1367>
- Garrett-Peters, P. T., Mokra, I., Vernon-Feagans, L., Willoughby, M., Pan, Y., & Family Life Project Key Investigators (2016). The role of household chaos in understanding relations between early poverty and children's academic achievement. *Early Childhood Research Quarterly*, 37, 16–25. Skatīts: <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2016.02.004>
- Gathercole, S. (1998). The development of memory. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 39, 3–27
- Gordon, M. (2009). Toward A Pragmatic Discourse of Constructivism: Reflections on Lessons from Practice. *Educational studies*, 45, 39–58.
- Graham, S., & Harris, K.R. (2019). Evidence-Based Practices in Writing. In Graham, S., MacArthur, C.A., & Michael, H (Ed.). *Best practices in writing instruction*, 3–28. Guilford Press.
- Harris, K. & Graham, S. (1994). Constructivism: Principles, paradigms, and integration. *The journal of special education*. 28 (3), 42–247.
- Igaunijas Lasīšanas asociācija. (2021). *Lasīšanas ligzda. Atbalstošas rakstītprasmes vides rokasgrāmata*. Skatīts: <https://lugemispesa.eu/LAS%C4%AA%C5%A0ANAS-LIGZDA/mobile/index.html>
- Kuhlmann, S., Kirschbaum, C. & Wolf, O. (2005). Effects of oral cortisol treatment in healthy young women on memory retrieval of negative and neutral words. *Neurobiology of Learning and Memory*, 83, 158–162.
- Lieģeniece, D. (1999). *Veseluma pieeja valodas apgūvē 5-7 gadus veciem bērniem*. Rīga: Raka.
- LVA. (2020). *Rokasgrāmata pirmsskolas pedagogiem*. Skatīts: https://maciunmacies.valoda.lv/wp-content/uploads/2020/08/LVA_A4_rokasgrāmata_WEB_gatavs.pdf
- McGee, L. (2007). Language and literacy assessment in preschool. In J. Paratore & R. McCormack (Eds.), *Classroom literacy assessment: Making sense of what students know and can do* (pp. 65–84). Guilford Press.
- Mindes, G., & Jung, L. A. (2018). *Assessing young children*. Pearson Education.
- MK. (2018). *Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām un pirmsskolas izglītības programmu paraugiem*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/303371-noteikumi-par-valsts-pirmsskolas-izglitibas-vadlinijam-un-pirmsskolas-izglitibas-programmu-paraugiem>
- Montessori, M. (2002). *The Advanced Montessori method*. Oxford: Clío Press.

Open Society Institute – Sofia. (2023). “Bye, bye, birdie”: Meeting the Challenges of Disinformation. *The Media Literacy Index 2023*. Skatīts: <https://osis.bg/wp-content/uploads/2023/06/MLI-report-in-English-22.06.pdf>

Powell, K. & Kalina, C. (2009). Cognitive and social constructivism: developing tools for an effective classroom. *Cognitive and Social Constructivism*, 130 (2), 241 - 250.

Puranik, C.S., & Lonigan, C.J. (2014). Emergent writing in preschoolers: Preliminary evidence for a theoretical framework. *Reading Research Quarterly*, 49(4), 453–67.

Rushton, S. & Juola-Rushton, A. (2008). Classroom Learning Environment, Brain Research and The No Child Left Behind Initiative: 6 years Later. *Early Childhood Education Journal*, (36), 87–92

Saracho, O. & Spodek, B. (2003). Recent Trends and Innovations in the Early Childhood Education Curriculum. *Early Child Development and Care*, 173(2–3), 175–183.

Schull, Ch. P., La Croix, L., Miller, S. E., Austin, K. S., & Kid, J. K. (2021). *Early childhood literacy engaging and empowering emergent readers and writers - birth to age 5*. Skatīts: <https://pressbooks.nsc.ca/earlychildhoodliteracy/>

Sénéchal M, LeFevre JA. (2002). Parental involvement in the development of children’s reading skill: A five-year longitudinal study. *Child Development*, 73(2), 445–60. Skatīts: <https://doi: 10.1111/1467-8624.00417>

Sutinen, A. (2008). Constructivism and education: education as an interpretative transformational process. *Studies in Philosophy and Education*, 27, 1–14.

Tafa, E. (2008). Kindergarten reading and writing curricula in the European Union. *Kindergarten reading and writing curricula*. 42 (3), 162 – 170.

Unal, G. & Akpinar, E. (2006). To what extent science teachers are constructivist in their classrooms? *Journal of Baltic Science Education*, 2 (10), 40 – 50.

UNICEF ECARO & ISSA. (2016). *Module 1 The early childhood years: A time of endless opportunities*. Skatīts: https://www.issa.nl/sites/default/files/pdf/Publications/cross%20sectoral/Resource%20Modules%20for%20Home%20Visitors%20Module%201.web_.pdf

Vītola, V. (2017). *Bingo. Dziesmas, rotaļas, dejas bērniem*. Skatīts: https://www.youtube.com/watch?v=K5E8_QaBxig

Weigel, D. J., Martin, S. S., & Bennett, K. K. (2006). Contributions of the home literacy environment to preschool-aged children’s emerging and language skills. *Early Childhood Development and Care*, 176 (3-4), 357–378. Skatīts: <https://doi:10.1080=03004430500063747>

Wolf, M. (2007). *Proust and the squid: The story and science of the reading brain*. HarperCollins.

Zariņa, S. (2012). *Konstruktīva mācību vide lasītprasmes attīstībai pirmsskolā. Promocijas darbs*. Daugavpils: Saule.

Zariņa, S. (2022). *Rakstītprasmes attīstīšana. Metodiskie ieteikumi pirmsskolas un sākumskolas pedagogiem*. Skatīts: <https://mape.gov.lv/api/files/9096D87D-8A45-44EC-ACA8-3EB3AEE30724/download>

Выготский, Л. (2005). *Психология развития ребенка*. Москва: Эксмо.